

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Thérèse Gertzell

Vad händer med barn som begår brott?

En jämförande studie av Sveriges respektive
Skottlands hantering av barn som begår brott

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare
Helén Örnemark Hansen

Straffrätt

Hösttermin 2011

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställning	7
1.3 Metod och material	8
1.4 Disposition och avgränsningar	9
2 UTVECKLINGEN AV HANTERINGEN	11
2.1 Straffrättsliga teorier	11
2.1.1 Prevention	11
2.1.2 Rehabilitering	12
2.1.3 Vedergällning	12
2.1.4 Återupprättelse / Reparativ rättvisa	12
2.2 Den svenska utvecklingen	13
2.3 Den skotska utvecklingen	14
2.4 Kommentarer	15
3 GRUNDFÖRUTSÄTTNINGAR I DE OLIKA RÄTTSSYSTEMEN	17
3.1 Det svenska rättssystemet	17
3.2 Det skotska rättssystemet	17
3.3 EKMR och Barnkonventionen	18
3.4 Kommentarer	19
4 SVERIGE	21
4.1 Gällande rätt för unga lagöverträdare	21
4.1.1 I socialtjänstens vård	22
4.1.2 LVU-Processen	25

4.2	Åtgärder	27
4.2.1	Medling	27
4.2.2	Särskilt kvalificerad kontaktperson	28
4.2.3	Kognitiv behandling	30
4.2.4	Familjen i fokus	30
4.2.5	Behandling utanför det egna hemmet	31
4.3	Samarbete över gränserna	33
4.4	Föreslagna förändringar	33
4.5	Kommentarer	34
5	SKOTTLAND	38
5.1	Gällande rätt för unga lagöverträdare	38
5.1.1	The Scottish Children's reporter administration	38
5.1.2	The Children's Hearing	39
5.1.3	Möjliga påföljder	41
5.2	Det skottiska systemet i praktiken – intervju med en Panel Member	42
5.3	Kommentarer	44
6	EN JÄMFÖRELSE MELLAN SVERIGE OCH SKOTTLAND	47
6.1	Begår barn brott?	47
6.1.1	Den svenska statistiken	47
6.1.2	Den skotska statistiken	48
6.2	Fallet om James Bulger	49
6.2.1	Rättegången i England	49
6.2.2	Europadomstolen	50
6.2.3	Den svenska lösningen	51
6.2.4	Den skotska lösningen	52
6.3	Kommentarer	53
7	AVSLUTANDE KOMMENTARER	56
7.1	Sverige mot Skottland 0-1?	56
7.2	Hur högt måste barnet skrika innan någon lyssnar?	58
7.3	Garanterar det svenska systemet en rättssäker likabehandling?	58
7.4	En mer flexibel straffmyndighetsålder?	60
7.5	Avslutningsvis	60
BILAGA A		62
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING		63

Summary

During the last few years approximately 19 000 children below the age of 15 have been suspected for committing an offence. However there is no comprehensive statistics when children below the age of 15 cannot be charged for the offence. The police must report all children who are suspected for committing a crime to the local social services. If the minimum sentence for the committed crime is one year of imprisonment or after a request from the social services the police must make an investigation. When social services receive a notification of a youth offender they make a first assessment of the child. The first assessment is used when deciding if a more comprise investigation is needed or not. After an investigation social services suggests different voluntarily measures towards the child and the child's family. The legal guardian of the child decides whether to accept the suggested help or not if the child is below the age of 15. If the investigation shows that the child either has a pattern of criminal activity (brottslig verksamhet), or a behavior that are socially destructive (socialt nedbrytande beteende) social services might consider that a compulsory supervision order is required. A decision to make a compulsory supervision order is taken by the court of administrative law. Within the statute of care for young people there is an opportunity for social services to force children to take part in the voluntarily measures the social services offer.

The way social services works may differentiate between counties. Except from offering mediation and a particularly qualified contact person, or changes in the living arrangements each county can develop its own ways of handling children who have committed crimes. There are no regulations saying that investigations need to follow a special method or live up to one national standard.

If a child over the age of 8 commits a criminal offence in Scotland the police can chose not to proceed with further actions, issue a warning or direct the child to the Reporter for further actions within the Children's hearings system. Before the police issue a warning he needs to check with the Reporter that neither the child nor its family is known by the Reporter. A child who has reached the age of 12 can be sent to the procurator fiscal to be prosecuted in a youth court. The Reporter decides whether there should be a hearing or if the child should receive voluntarily measures by the local authorities. A hearing should be held if the reporter believes that there is a need to make a compulsory supervision order towards the child. A Children's hearing is not a trial but a meeting where it is decided what measures are in the best interest of the child. The social worker, the Reporter, the child and its parents and other relevant persons towards the child are allowed to take part in the hearing. Three laymen called the Panel Members makes the final decision of which measures that are suitable.

The Children's hearings system is a national system, the National Convener is appointed to safeguard the system.

Both Sweden and Scotland have ratified the Convention on the rights of the child. One part of the convention holds that the child should always have the opportunity to express his views freely. The views of the child should be giving weight depending on his or her age and maturity.

Both Sweden and Scotland treats children who commit crime from a rehabilitative perspective. Social services have a great responsibility for the supply of voluntarily measures and for carrying out compulsory supervision orders. Both systems uses lay people when deciding if compulsory supervision orders are needed. Except when children commit very serious offences the Scottish system has worked hard on separating the Children's hearings system from a court procedure. The hearing should express the views of the child and encourage participation from the child. In Sweden the child cannot be tried in court for the committed offence but there is still a process in court when deciding to make a compulsory supervision order. If the child has not yet reached the age of 15 and want to participate in voluntarily measures but his legal guardian rejects them no weight is given to the views of the child.

A lot of responsibility is given to the different Swedish counties. It puts a lot of pressure on the counties to develop a good way to handle children whom commit crimes. When the system is not united there are possibilities that children can be treated differently depending on where they live. More uniform guidelines on how to handle children after they have committed a crime would enhance the trust of the system.

The Children's hearings system is a very fascinating system. A Swedish version of the system would probably work when our system already is based on rehabilitation. A system similar to the hearing system would enhance the perspective of the child and make the child more willingly to participate in action plans.

Sammanfattning

I Sverige har under de senaste åren ungefär 19 000 barn under 15 år årligen misstänkts för att ha begått ett brott. Det finns dock ingen bra samlad statistik då barn under 15 år inte kan lagföras för brottet. När ett barn misstänks för ett brott har polisen en anmälningsskyldighet till socialtjänsten. Om det begångna brottet har minst ett års fängelse i straffskalan eller om socialtjänsten begär det ska polisen utreda brottet. Socialtjänsten gör en förhandsbedömning efter att de mottagit polisens anmälan.

Förhandsbedömningen resulterar i antingen att det anses föreligga ett behov för en utredning eller inte. Efter en utredning kan socialtjänsten föreslå olika frivilliga åtgärder till barnet och familjen. När barnet är under 15 år är det barnets vårdnadshavare som bestämmer om de frivilliga insatserna ska tas emot. Om utredningen visar att barnet sysslar med brottslig verksamhet eller barnets brottslighet visar på ett socialt nedbrytande beteende kan socialtjänsten anse att det föreligger ett behov av att tvångsomhänderta barnet. För ett tvångsomhändertagande krävs att en förvaltningsrätt beslutar att barnet ska tvångsomhändertas. I lag om vård av unga finns även en möjlighet att tvinga ett barn att delta i frivilliga åtgärder inom socialtjänsten.

Socialtjänstens arbete kan skilja sig från olika kommuner, bortsett från att alla kommuner ska kunna erbjuda medling och särskilt kvalificerad kontaktperson till barn som begår brott samt tillhandahålla familjehem och HVB-hem får de själva utveckla sin verksamhet efter lokala behov och förutsättningar. Det finns inte något krav på att utredningarna ska följa en viss metod eller ha en och samma standard över hela landet.

Om ett barn som är över 8 år begår ett brott i Skottland har polisen beroende på brottets allvarlighetsgrad olika alternativ. Polisen kan välja att inte göra någonting, utfärda en varning eller hänvisa barnet till reportern, om polisen väljer att inte hänvisa barnet måste de dock dubbelkolla med reportern att barnet eller dess familj inte är känt sen tidigare. Barn som är över 12 år kan om de har begått ett allvarligt brott bli hänvisade till en åklagare och kan bli åtalat för brottet i domstol. Reportern avgör om en hearing ska hållas eller om barnet ska hänvisas till de lokala myndigheterna (ofta motsvarande svensk socialtjänsten) för frivilliga åtgärder. Om reportern anser att det finns ett behov av tvångsåtgärder ska en Children's hearing hållas. Det inte en rättegång utan ett möte där det ska bestämmas vad som är bäst för barnet. Närvarande vid mötet är socialsekreteraren, reportern, barnets föräldrar och andra personer som är relevanta för barnet. De som fattar beslut om vilka åtgärder som ska vidtas är tre panelmedlemmar vilka är lekmän och arbetar ideellt inom CHS.

CHS är ett nationellt centralstyrt organ som fungerar likadant över hela Skottland, the National Convener har en övervakande skyddsfunktion över CHS.

Barnkonventionen är ratificerad av både Sverige och Skottland. Den innebär att barnets bästa alltid ska komma i första rummet. En av bestämmelserna säger att hänsyn ska tas till barnets åsikt och erfarenhet. Barnets ålder och mognad tas sedan in i bedömningen av hur mycket vikt som ska läggas vid barnets åsikt.

Både Sverige och Skottland har ett vårdperspektiv på hanteringen av unga som begår brott. Det finns andra likheter såsom att socialtjänsten har ett stort ansvar för utbudet av frivilliga åtgärder samt verkställanden av tvångsåtgärder samt att i bägge systemen används lekmän. Det skotska systemet har bortsett från vid riktigt allvarliga brott arbetat hårt för att barn inte ska uppleva en rättsprocess. En hearing ska vara helt anpassad för att främja barnets åsikter och delaktighet. I Sverige blir barnet inte åtalat i domstol för själva brottet men om det är aktuellt med ett tvångsomhändertagande sker en förhandling i domstol. Om ett barn som är under 15 år vill ta del av frivilliga åtgärder men dess vårdnadshavare avböjer hjälp, tas inte någon hänsyn till barnets åsikter och erfarenheter.

Det svenska systemet lägger väldigt mycket ansvar på kommunerna. För en bra hantering av barn som begår brott krävs att varje kommun har ett bra upplägg att hantera dem. Det lämnar en möjlighet att barns kan behandlas olika beroende på vilken kommun barnet bor i. Mer enhetliga bestämmelser om hanteringen av barn som begår brott skulle antagligen stärka känslan av att barn får en trygg och likartad behandling oavsett kommun.

Det skotska Children's hearings system är ett väldigt spännande system. En svensk version av systemet skulle antagligen fungera väldigt bra då vi redan arbetar utifrån ett liknande vårdperspektiv. Ett sådant system skulle stärka barnperspektivet, öka barnets delaktighet och antagligen få barnet att mer aktivt vilja delta i vårdinsatser.

Förord

Det klokaste någon sagt till mig är ”Du lär dig någonting nytt varje dag”. När jag första gången fick höra detta gick jag i lågstadiet och tyckte att det var lite överdrivet, men när jag nästan dagligen under låg- och mellanstadiet fick frågan vad jag hade lärt mig under dagen började jag att varje dag fundera över vad jag hade lärt mig just den dagen. Hur jag än vände och vred på det så hade den kloka kvinnan som sagt detta till mig rätt, för jag hade faktiskt lärt mig något nytt varje dag.

Snart är jag klar med min juristutbildning, varje dag under de senaste fem åren har jag säkerligen lärt mig minst tre nya saker. Jag har lärt mig den juridiska metoden, jag har lärt mig saker från mitt engagemang i nation och jag har lärt mig att segla. Alla lärdomar är nu packade och redo att följa med mig ut i den vida världen.

Ett stort tack till vänner, familj och alla ni andra som på något sätt har bidragit till allt jag lärt mig om livet hitintills. Jag hoppas nu, att genom min uppsats få bidra till att du lär dig någonting nytt idag.

TACK!

Thérèse Gertzell

Lund, december 2011

Förkortningar

A.a.	Anfört arbete
ART	Aggression Replacement Training
Art.	Artikel
Barnkonventionen	Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter
BBIC	Barnets behov i centrum
BrB	Brottsbalk (1962:700)
Brå	Brottsförebyggande rådet
BvL	Lag (1960:97) om samhällets vård av barn och ungdom
CHS	the Children's Hearings system
CH(S)a	Children's Hearings (Scotland) act 2011 asp. 1
CP(S)a	Criminal Procedure (Scotland) act 1995 c. 46
C(S)a	Children (Scotland) act 1995 c. 36
COPE	Community Parent Education
ed.	editor
ESTER	Evidensbaserad strukturerad bedömning av risk och skyddsfaktorer
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
Europakonventionen	Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
ff	följande
GBvL	Lag (1924:361) om samhällets barnavård och ungdomsskydd
GLVU	Lag (1980:621) med särskilda bestämmelser av vård av unga
Hearing	Children's hearing
Kap.	Kapitel
LUL	Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
Medlingslagen	Lag (2002:445) om medling med anledning av brott
m fl.	med flera
Panelen	Children's Panel
Reportern	Children's Principal Reporter
s.	sida eller section
SCRA	the Scottish Children's reporters administration
SKL	Sveriges Kommuner och Landsting
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
T. ex.	till exempel

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Om en ung person hamnar i fel umgänge och tidigt slussas in i kriminaliteten finns en risk att den unga fortsätter den brottsliga banan även senare i livet. Då ett barn är lätt att påverka borde det även kunna påverkas i en positiv riktning vilket innebär att om samhället ser till att hjälpa ett barn som tidigt börjar begå brott kan det få hjälp så att barnets brottslighet slutar efter det första brottet.

Idag kan barn i Sverige under 15 års ålder inte bli straffade för sina brottsliga handlingar. När ett barn begår ett brott och är under 15 år gammalt hanteras det av socialtjänsten. Socialtjänsten kan hjälpa barnet och dess familj med frivilliga åtgärdsprogram men för att kunna genomföra dessa måste barnets vårdnadshavare gå med på åtgärden. Om frivilliga åtgärder inte anses tillräckliga kan barnet genom en förhandling i förvaltningsrätt bli tvångsomhändertaget. Socialtjänsten lyder oftast under kommunens socialnämnd och arbetar efter socialtjänstlagen, vilken är en ramlag som ger kommunerna stora friheter att själva utforma sin verksamhet. Socialstyrelsen är den statliga myndighet som ska granska socialnämndernas och socialtjänsternas arbete.¹

I Skottland är ett barn immunt mot påföljder för de brottsliga handlingar det begår innan 8 års ålder. Barn kan bara bli åtalade i domstol för brott begångna efter de fyllt 12 år. Normalt åtalas barn inte i domstol för brott de begått innan 16 års ålder utan hanteras av ett system som kallas Children's hearings system. CHS åtalar inte barnet för själva brottet, en hearing äger rum om socialtjänstens frivilliga åtgärder inte anses tillräckligt ingripande eller barnet motsätter sig dem. För att åtala ett barn som är mellan 12-16 år i domstol krävs ett särskilt tillstånd. CHS är ett nationellt styrt organ som har en gemensam lagstiftning och ska fungera likadant över hela Skottland.²

Både det svenska och det skotska systemet ser på barn som begår brott från ett vårdperspektiv. Båda länderna har även ratificerat barnkonventionen och har då gått med på att antingen genom lag eller på annat sätt följa de rättigheter konventionen erkänner.

1.2 Syfte och frågeställning

En straffmyndighetsålder innebär inte att barn under en viss ålder inte begår brott, utan det innebär att barnen är immuna mot straffrättsliga påföljder. I

¹ Se, Socialtjänstlag (2001:453) och Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

² Se, Children's Hearings (Scotland) act 2011 asp. 1.

oktober i år blev en fyraårig pojke mördad i Ljungby och nyligen uppdagades det att den som dödat honom var en 10 år gammal pojke. Det väcker tankar om hur barn som begår brott hanteras när de inte är tillräckligt gamla för att bli straffade men åtgärder ändå måste vidtas för att brottsligheten inte ska utvecklas. Ser hanteringen likadan ut överallt i Sverige? Kan hanteringen förbättras på något sätt? Är det rimligt att barn inte kan bli lagförda för väldigt allvarliga brott som till exempel grov misshandel eller mord?

Det huvudsakliga syftet med min framställning är att undersöka om den svenska hanteringen av barn under 15 år som begått brott kan förbättras. Genom att jämföra Sveriges och Skottlands hantering av barn som begår brott ska jag analysera systemens skillnader och likheter samt undersöka om det finns element i det skotska systemet Sverige kan låna och försvenska med intentionen att främja en rättsäker likabehandling för alla barn som begår brott innan de uppnår straffmyndighetsålder.

Följande frågeställningar kommer behandlas för att syftet ska uppfyllas:

- Hur har det svenska och skotska systemet utvecklat sina respektive sätt att hantera barn som begår brott, vilka straffrättsliga teorier har influerat systemen?
- Vilka är de stora skillnaderna i ländernas rättssystem, finns det några gemensamma förutsättningar i den gällande rätten?
- Hur är den svenska hanteringen av barn som begår brott utformad, vad finns det för fördelar och nackdelar med systemet?
- Hur är den skotska hanteringen av barn som begår brott utformad, vad finns det för fördelar och nackdelar med systemet?
- Vad finns det för likheter och skillnader i de olika systemen, kan Sverige ta lärdom från Skottland?
- Vilka förändringar kan göras för att den svenska hanteringen av barn som begår brott blir mer rättsäker och barnet bättre får sin röst hörd?

1.3 Metod och material

Uppsatsen är till stor del skriven efter rättsvetenskaplig metod då jag granskar gällande rätt utifrån lagförarbeten och doktrin. Till viss del används även kvalitativ metod då jag granskar hur gällande rätt fungerar i praktiken genom att titta på handböcker skrivna för socialtjänsten och Children's hearings system samt genom de två intervjuer jag har haft. Då jag i uppsatsen jämför likheter och skillnader hos två olika rättssystem har jag även använt mig av komparativ metod. Jag valde att jämföra Sverige

med Skottland då ländernas rättssystem i grunden är väldigt olika men när det kommer till hanteringen av yngre barn som begår brott finns den gemensamma utgångspunkten om att inte straffa utan vårda barnet.

Det svenska materialet jag har använt grundar sig framförallt i lagförarbeten. För att få en bättre förståelse för hur gällande rätt tillämpas i praktiken har jag vidare fördjupat mig i rapporter och böcker skrivna med syfte att handleda personer som arbetar med ämnet. En del av materialet rörande hur socialtjänsten arbetar och möjliga metoder socialtjänsten använder är hämtat från Socialstyrelsens hemsida, då de som tillsynsmyndighet har ansvar över systemet. En intervju med två socialsekreterare gjordes för att fördjupa min insikt i det svenska systemet.

Det skotska materialet grundar sig i den nya lagen Children's Hearings Scotland Act vilken har blivit antagen som lag men inte ännu trätt i kraft. Målsättningen har varit att den skulle träda i kraft under 2011. När jag började arbeta med uppsatsen valde jag att utgå från den nya lagstiftningen för att kunna dra korrekta och aktuella slutsatser. Stor del av det övriga materialet från Skottland är information publicerad på hemsidor kopplade till den skotska regeringen. För att få ökad förståelse för hur det skotska systemet fungerar i praktiken gjorde jag en intervju med en kvinna som har mångårig erfarenhet inom det skotska systemet som socialsekreterare, lärare och medlem av The Children's Panel.

1.4 Disposition och avgränsningar

Uppsatsen är avgränsad till att behandla hur svenska barn under 15 år och skotska barn under 16 år hanteras. Av utrymmesskäl har jag valt att bara jämföra det svenska och det skotska systemet. Då det inte är möjligt på grund av sekretess att ta del av beslut från CHS valde jag att inte ta upp svenska LVU-domar då det inte skulle vara möjligt att jämföra besluten. I uppsatsen används en del engelska termer detta för att termernas syften inte ska ändras genom en översättning. För enkelhetens skull används ibland en försvenskning av termen men den syftar då på den skotska ursprungsbenämningen, t ex. med panelmedlemmen menas en medlem av Children's panel.

Uppsatsen inleds med en kort tillbakablick över utvecklingen av den svenska och skotska hanteringen av ungdomsbrottslighet och en genomgång av erkända straffrättsliga teorier. Meningen med detta kapitel är att ge en bakgrund och bättre förståelse till det gällande rättsläget samt väcka tankar kring hur ett resonemang kan föras om straffet för brottsliga handlingar. I det tredje kapitlet ges en kort beskrivning av de två olika rättssystem jag har valt att förkovra mig inom samt en titt på de gemensamma utgångspunkter systemen delar. Detta kapitel är tänkt att speciellt öka förståelsen särskilt för den som inte är insatt i det skotska rättssystemet men även belysa att länderna tillhör två olika rättssystemfamiljer.

I varsitt kapitel beskriver jag och analyserar det svenska och det skotska sättet att hantera barn som begår brott. I det skotska avsnittet har jag valt att helt fokusera på CHS och inte titta på hur deras socialtjänst fungerar. I varje kapitel analyseras det enskilda systemets fördelar och nackdelar.

För att belysa att unga barn kan begå hemska brott analyserar jag ett avgörande från Europadomstolen som handlar om hur England hanterade två tioåringar som mördat en tvååring. Fallet använder jag sedan som grund för en analys över hur Sverige respektive Skottland skulle ha hanterat fallet och avslutar kapitlet med att analysera systemens likheter och skillnader samt deras fördelar och nackdelar.

Avslutningsvis knyter jag ihop uppsatsen med en avslutande analys där uppgifter och åsikter från kapitelanalyserna binds ihop och sammanfattas.

2 Utvecklingen av hanteringen

Detta avsnitt behandlar de straffrättsliga teorierna som är erkända i både Skottland och Sverige samt den historiska utvecklingen av den svenska respektive skotska hanteringen av ungdomar som begår brott.

Genom att behandla de olika straffrättsliga teorier som finns undersöks om någon annan teori än rehabiliteringsteorin är eller skulle kunna bli aktuell för att bättre hjälpa barn som begår brott samt vid senare diskussion om straffmyndighetsålder.

Tanken med att undersöka hur den svenska hanteringen av barn som begår brott har utvecklats till den hantering vi har idag är att kunna se om det finns en röd tråd där utvecklingen alltid har gått åt samma håll eller om det har skett avvikelser. Det går ofta att lära sig av historia, antingen hur något inte ska gå till eller att en viss idé kanske skulle vara användbar idag. Utgångspunkten med tillbakablicken har varit att se hur vårdperspektivet i hanteringen av barn som begår brott har utvecklats. I Sverige har utvecklingen skett succesivt och därför går tillbakablicken längre tillbaka än i Skottland där ett helt nytt system togs fram under 1960-talet vilket var influerat av den svenska utvecklingen.

2.1 Straffrättsliga teorier

Genom att utdela ett straff går det att uppnå olika sorters mål, olika straff har olika funktion för samhället och brottslingen. Det har ansetts naivt att anse att straffsystemet är ett rationellt system med syftet att lösa samhällets problem med brottslingar och se till att det inte begås för många brott. Det finns olika effekter ett straff kan förväntas utlösa. Effekterna kan delas in i olika kategorier; prevention, rehabilitering, vedergällning, återupprätta och kompensera brottsoffer samt att ge uttryck för den allmänna rättskänslan.³

2.1.1 Prevention

Kategorin prevention ("deterrence theories") kan delas upp i två olika grupper- allmänprevention och individualprevention. Allmänprevention kan framträda i en indirekt form för att motverka ett visst sorts beteende genom att förbjuda det genom lagstiftning. Den kan även verka i en direkt form som allmän avskräckning ("general deterrence") vilket innebär att om allmänheten känner till vad följderna för ett begånget brott kan bli avskräcks det från att överhuvudtaget begå brottet. Individualprevention kan innebära en individuell avskräckning, till skillnad från den allmänna avskräckningen hänför sig den individuella till att avskräcka personer som har begått brott

³ Sarnecki, Introduktion till kriminologi, s.427-428.

att återfalla i brottsligheten. Straffet den kriminella får avtjäna ska då förebygga framtida brottslighet. För att den individuella avskräckningen ska fungera bäst ska den vara en direkt reaktion på den straffbara handlingen. För unga lagöverträdare anses en snabb bestraffning särskilt viktig. Om den unga anser att en brottslig handling kan leda till något positivt på kort sikt kan den välja att begå brottet trots att de vet att de senare kan få ett straff.⁴

Ett annat sätt att utöva individualprevention är genom inkapacitering där målsättningen är att omöjliggöra fortsatt brottslig aktivitet. Genom att begränsa individens frihet begränsas möjligheterna att begå brott- desto större frihetsbegränsning, desto större inkapaciteringseffekt.⁵

2.1.2 Rehabilitering

Lagstiftningen under efterkrigstiden ledde till att brottspåföljder i större utsträckning individualiserades samt att straff ersattes med behandlingsåtgärder, särskilt för ungdomar. Rehabilitering kan innebära medicinska, pedagogiska, psykologiska eller sociala åtgärder. Tanken är att rehabiliteringen ska minska återfallen i nya brott och då minska brottsnivån i samhället. Om behandlingsprogram faktiskt minskar återfallen har varit omdiskuterat sedan de började användas.⁶ I en rapport från Brå 1977 ansågs behandlingssideologin skapa rättsosäkerhet genom att följderna blir vaga och konturlösa, inte relateras till brotten och inte är förutsebara.⁷ Rehabiliteringsteorin har dock fortsatt ha ett starkt fäste i Sverige och senare undersökningar har visat att unga lagöverträdare påverkats positivt av många behandlingsåtgärder men att det inte rör sig om några dramatiska förbättringar.⁸

2.1.3 Vedergällning

Vedergällning ("desert theory") är en gammal teori som kan härledas tillbaka till bland annat gamla testamentet. Den grundläggande idén är att straffet ska vara anpassat till omfattningen av det begångna brottet.⁹ Den som medvetet begår ett brott ska ses som ansvarig och få ett straff i proportion till det begångna brottet.¹⁰

2.1.4 Återupprättelse / Reparativ rättvisa

Effekterna av handlingar som faller inom kategorin återupprättelse/reparativ rättvisa är att brottslingen ska reparera eller kompensera skadan gentemot brottsoffret. I Sverige kompenseras ofta ett brottsoffer genom ett ekonomiskt skadestånd, ett annat sätt att reparera skadan är att

⁴ A.a. s. 429-436.

⁵ A.a. s. 429-436.

⁶ A.a. s. 447-450.

⁷ Se Sarnecki, Introduktion till kriminologi, s. 450 & Brå 1977:7.

⁸ Sarnecki, Introduktion till kriminologi, s. 452.

⁹ A.a. s. 453.

¹⁰ Maguire m fl, The Oxford Handbook of Criminology, s. 992.

gärningsmannen och brottsofferet möts i ett medlingsförfarande. I Sverige förekommer medling främst när ett brott har begåtts av en ung lagöverträdare.¹¹

2.2 Den svenska utvecklingen

Redan i 1864 års strafflag var huvudregeln att barn under 15 år inte kunde straffas. De under 15 år kunde bli placerade i allmän uppfostringsanstalt eller agade efter domstolsbeslut. Det fanns dock en möjlighet att döma någon som var 14 år till ett straff om det begångna brottet var riktigt allvarligt.¹² I 1902 års strafflag ändrades det så att bara de som var över 15 år kunde bli straffade i domstol. Den unge kunde bli dömd till antingen straff eller vård beroende på vilken omgivning han kom ifrån. Syftet med vården var att ge den unge den uppfostran föräldrarna misslyckats med. Barn under 15 år hanterades av barnavårdsnämnden som höll den uppfostrande verksamheten i alla hem under uppsikt. Vid behov ingrep nämnden genom sin åtgärdsplan i tre steg; hot, aga och slutligen tvångsomhändertagande.¹³

Sedan 1950-talet har påföljderna fängelse, straffarbete och förvaring bara används i undantagsfall. För att kunna döma en ung lagöverträdare till någon av dessa påföljder skulle särskilda skäl föreligga. De straffrättsliga teorierna om individualprevention och rehabilitering har varit utmärkande under utvecklingen av påföljdssystemet för unga lagöverträdare. När brottsbalken trädde i kraft 1965 var förhållningsordern att ungdomar mellan 15–17 år som begått brott skulle hanteras av barnavården och inte kriminalvården. Det infördes inte ett totalförbud mot fängelse men påföljden skulle användas restriktivt.¹⁴

Under 1900-talet utvecklades även lagstiftningen om hur hanteringen av barn och ungdomar skulle ske. I och med lag (1924:351) om samhällets barnavård och ungdomsskydd utvidgades befogenheterna för att omhänderta vanartat eller vanskött barn emot vårdnadshavarens vilja för skyddsuppfostran.¹⁵ Lagen om samhällets vård av barn och ungdom trädde i kraft i januari 1961. Enligt denna lag hade barnavårdsnämnden ansvaret för den offentliga barna- och ungdomsvården. En viktig utgångspunkt med BvL var möjligheterna att vidta förebyggande åtgärder, det ansågs viktigt att kunna sätta in åtgärder tidigt för att den unges sociala anpassningssvårigheter inte skulle öka.¹⁶ Grunden till den socialtjänstlag vi har idag infördes 1982 och den ersatte BvL. Den bygger på frivillighet och samförstånd mellan den enskilde och socialtjänsten. Detta skiljer sig från

¹¹ Sarnecki, Introduktion till kriminologi, 2009, s. 456.

¹² Kumlien, Uppfostran och Straff, s. 47.

¹³ A.a. s. 52-54.

¹⁴ Nordlöf, Unga lagöverträdare I social-, straff- och processrätt, s. 165-166.

¹⁵ A.a. s.27.

¹⁶ A.a. s.37.

BvL där det även var fokus på att ha kontroll över den enskilde.¹⁷ De regler som fanns om tvångsomhändertagande i BvL ersattes av lagen med särskilda bestämmelser av vård av unga, GLVU som senare utvecklades till dagens LVU vilken bättre preciserar lagens tillämpningsområde.¹⁸

Under slutet av 1990-talet skedde en reform där de straffrättsliga kraven på förutsebarhet, konsekvens och proportionalitet gavs större utrymme när det gällde hanteringen av unga lagöverträdare. Den största förändringen var att slutna ungdomsvård infördes som påföljd 1999. Syftet med påföljden var att kunna ge ungdomar ett straff som är rimligt i förhållande till det begångna brottet samtidigt som de hölls borta från vanligt fängelse vilket ansågs vara en olämplig miljö för barn och ungdomar.¹⁹ I samma proposition tydliggjordes även att socialtjänsten i första hand var ansvariga för hanteringen av unga lagöverträdare.²⁰

Efter att medling skett som försöksverksamhet genom Brå togs medlingslagen fram. Det ansågs finnas ett behov för att reglera medling i lag för att den skulle se någorlunda lik ut i olika kommuner. Den utformades som en ramlag.²¹

Efter en utvärdering av 1999 års reform rörande ungdomsbrottslighet ansågs det finnas ett behov av att justera en del bestämmelser. De bestämmelser som påverkade barn under 15 år var att det infördes en möjlighet att utse en särskilt kvalificerad kontaktperson. Denne skulle bättre än en vanlig kontaktperson kunna ge unga som har behov av särskilt stöd och särskild vägledning hjälp att motverka en risk för missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.²² Slutligen skulle möjligheterna till medling utvecklas så att alla kommuner erbjöd medling på grund av brott till personer under 21 år.²³

För att brott barn under 15 år begått ska utredas mer effektivt och i en större utsträckning, ändrades lagen om unga lagöverträdare. Bland annat infördes det en presumtionsregel om att alla brott ett barn under 15 år begår med minst ett års fängelse i straffskalan skulle utredas.²⁴

2.3 Den skotska utvecklingen

På 1960-talet tillsattes en kommitté i Skottland vars uppgift var att utreda samhällets hantering av barn och ungdomar. The Kilbrandon Committee's utredning ledde till stora reformer inom samhällets hantering av barn och

¹⁷ A.a. s. 48.

¹⁸ A.a. s. 57.

¹⁹ Proposition 1997/98:96 s. 156 ff.

²⁰ A.a. s. 142.

²¹ Proposition 2001/02:126 s. 1.

²² Proposition 2005/6:165 s. 97-98

²³ A.a. s. 103.

²⁴ Se, Proposition 2009/10:105.

unga.²⁵ När utredningen startade hanterade ungdomsdomstolar barn som begått brott, barn som hade behov av vård och skydd, barn som var oregerliga eller bortom föräldrarnas kontroll samt barn som ständigt skolkade. Domstolarna kunde besluta om att vidta tvångsåtgärder vilka innebar intrång i den personliga friheten och föräldrarnas rättigheter.²⁶

När Kilbrandon Comitee's utredning om en förändring av det skotska systemet gjordes var kommittén medveten om de lyckade resultaten av skandinaviska ländernas modeller där barn och unga hanteras utanför domstolarna med fokus på barnets välfärd.²⁷

Kilbrandon Committee's arbete ledde fram till att barn och unga i stor mån slutade hanteras av domstolarna. En separat myndighet skapades för att hantera både barn som begår brott och barn som på grund av andra problem eller omständigheter har ett behov av hjälp från sociala myndigheter.²⁸ Sedan 1971 har the Children's hearings system använts i Skottland.²⁹

Under 2000-talet har arbete pågått med att förbättra Children's hearings system och förslaget till den nya lagen Children's Hearings (Scotland) Bill fick i januari 2011 "Royal Assent". Därmed har arbetet börjat för att införliva den nya lagen som nu går under namnet Children's Hearings (Scotland) Act och lagen kommer troligtvis att träda i kraft under 2011. Den mest framträdande förändringen är att det ska formos en gemensam nationell Children's Panel vilka tar fram och tränar de som håller i en Children's hearing, istället för att ha som idag ha 32 olika på lokal nivå. Detta för att modernisera och strömlinjeforma systemet och uppnå en bättre enhetlig hantering inom landet.³⁰

2.4 Kommentarer

Under slutet av 1800-talet och första halvan av 1900-talet hanterades barn i Sverige som begick brott mer genom allmänpreventiva metoder som aga och skrämsel än genom rehabiliteringsmetoder. Sen 1902 års strafflag har straffmyndighetsåldern alltid varit 15 år. Under den senare halvan av 1900-talet växte rehabiliteringsteorin sig starkare och har trots kritik ett stabilt fäste vid hanteringen av både barn över 15 år och under 15 år som begår brott. Under de senaste tio åren har dock en hel del ändringar i hanteringen skett vilka skulle kunna ses som steg mot en hårdare kontroll av barn som begår brott. Genom införandet av sluten ungdomsvård finns nu en tydligare

²⁵ SCRA:s hemsida, hämtad 2011-09-13.

http://www.scra.gov.uk/children_s_hearings_system/about_scra/history.cfm

²⁶ Asquith, Stewart (ed.), The Kilbrandon Report, s. 6.

²⁷ A.a. s. X.

²⁸ A.a. s. X.

²⁹ SCRA:s hemsida, hämtat 2011-09-13.

http://www.scra.gov.uk/children_s_hearings_system/about_scra/history.cfm

³⁰ Scottish Government news release, hämtad: 2011-09-22.

<http://www.scotland.gov.uk/News/Releases/2011/01/07104736>

barriär mellan när ett barn hanteras på grund av ett brott begånget efter uppnådd straffmyndighetsålder och andra barn med vårdbehov. Gränsdragningen visar en tendens till att rehabiliteringsteorin mer knyts an till tankarna om vedergällning och individuell prevention då ungdomen särskiljs som brottsling och att vården ändå är ett straff. Ändringarna knyter an till den kritik som Brå riktade mot rehabiliteringsteorin på slutet av 70-talet. Idag är rehabiliteringsteorin fortfarande viktig när barn och unga begår brott, men både genom införandet av medling och bestämmelserna om att i större utsträckning utreda brott kan tanken om prevention utläsas och förhindra att barnet fortsätter den brottsliga banan.

Det skotska systemet gjorde en helomvändning på 1970-talet i och med införandet av CHS. Den inspiration Skottland fick från hur Sverige hanterade ungdomar utanför domstolarna måste ha hänfört sig till BvL och vår relativt höga straffmyndighetsålder. I Skottland byggdes det till skillnad från i Sverige upp ett helt separat system att hantera barn och inte bara speciell lagstiftning. Från att ungdomsdomstolar frekvent hade användes skulle barn i största möjliga mån hanteras utanför domstolsväsendet. I och med CHS fick rehabiliteringsteorin ett starkt fäste i Skottland.

3 Grundförutsättningar i de olika rättssystemen

De två länderna vilka jämförs i uppsatsen är båda belägna i Europa, inte särskilt långt ifrån varandra. Som belystes i föregående kapitel delar länderna uppfattning om att unga som begår brott ska hanteras med rehabiliteringsteorin som utgångspunkt. Ländernas rättssystem är däremot ganska olika uppbyggda. Detta avsnitt tittar på vilka de största skillnaderna är i ländernas rättssystem och om det finns några gemensamma förutsättningar i den gällande rätten.

3.1 Det svenska rättssystemet

Det svenska rättssystemet är inte så enkelt att sortera in i ett speciellt fack som antingen ett civil law eller common law system. Det är tydligt att det svenska rättssystemet inte står särskilt nära common law. Systemet påverkades inte under medeltiden av engelsk rätt och innehåller inte de karaktärsdrag common law system har, där stora delar av lagen uppstår genom rättsfall som blir prejudicerande och jury används. Att sortera in den svenska rätten inom civil law och ställa det bredvid system från Kontinentaleuropa som Tyskland och Frankrike är inte heller en perfekt klassificering. Det svenska systemet har inte varit lika influerat av den romerska rätten och har inte utvecklat någon civilkod. Jurister inom komparativ rätt anser att det svenska rättssystemet tillsammans med övriga nordiska länder bildar en egen gren inom den romersk-germanska rättsfamiljen som den nordiska familjen.³¹ Några utmärkande drag i det svenska systemet är att det inte finns någon jury men att nämndemän, vilka är lekmän, har en funktion som gör att de sitter med i de lägre domstolsinstanserna och har rösträtt när beslut fattas. I Sverige har även prejudikat från de högre instanserna en stark position när de lägre instanserna hanterar ett liknande fall.

3.2 Det skotska rättssystemet

Skottland är en del av The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. Beteckningen Great Britain omfattar bara England, Wales och Skottland, de tre länderna belägna på samma ö. På denna ö delar Wales och England i princip på samma rättssystem medan Skottlands rättssystem skiljer sig väldigt mycket från det engelska. Sedan 1999 har Skottland återigen ett eget parlament som beslutar om lagändringar. Tidigare beslutade det gemensamma parlamentet om lagändringar i både England, Wales och Skottland trots att rättssystemen var åtskilda.³²

³¹ Zweigert & Kötz, An introduction to comparative law, s. 277.

³² Tonry, Michael, Doob, Anthony N. (ed.), Youth Crime and Youth Justice, s. 21-22.

Den mest grundläggande skillnaden är att Englands rättssystem är ett common law system medan det skotska systemet är vad Vernon Palmer beskriver som ”a classic mixed jurisdiction”. Systemet uppfyller de tre kraven som ställs på ett mixat rättssystem, nämligen att det är en blandning av både civil law och common law, att denna blandning är uppenbar för en utomstående observatör samt att civil law utmärker sig i den privata rätten och common law elementet återfinns främst i den publika rätten.³³ Exempel på det här i skotsk rätt är familjerätten som grundar sig i civil law där skrivna lagar utgör grunden för den gällande rätten och i vissa fall tydliggör rättsfall rättsläget. Straffrätten är däremot mer inriktad mot common law där utgången i ett rättsfall kan bli den lag domare ska döma efter i andra fall tills lagen ändras genom ett nytt rättsfall. Den skotska straffrätten är inte helt och hållet baserad på rättsfall utan fler och fler områden får skriven lag samt en hel del grundläggande rättigheter och skyldigheter finns nedskrivna. I skotsk straffrätt finns det två olika sorters domstolsförfaranden- ett där en jury avgör skuldfrågan och domaren bestämmer straffet och ett där en domare avgör både skuld- och strafffrågan. Genom att straffrätten är baserad på common law systemet kan avgörande rättsfall från England och andra common law baserade länder tas upp till diskussion som vägledning när ett fall avgörs i Skottland. En stor skillnad mellan England och Skottland är att åldern ett barn kan bli åtalad i domstol för ett brott är i England är 10 år medan den i Skottland är 12 år.

3.3 EKMR och Barnkonventionen

Både Sverige och Skottland har ratificerat FN:s Barnkonvention och Europakonventionen och har därmed gått med på att följa det som konventionerna säger. I både Sverige och Skottland är Europakonventionen implementerad som lag.³⁴ Bestämmelserna i artiklarna 5 och 6 om rätt till frihet och säkerhet samt rätt till en rättvis rättegång är därför självklara rättigheter för både barn och vuxna. Barnkonventionen fungerar däremot inte som direkt lag i varken Sverige eller Skottland. Länderna har gått med på att se till att de rättigheter som konventionen erkänner blir aktualiserade i lag eller på annat administrativt sätt.³⁵

Barnkonventionen har fyra huvudprinciper som återfinns i artiklarna 2, 3, 6 och 12, dessa är:

- Barn har rätt till lika värde och rättigheter, den gäller alla barn som befinner sig i ett land som har ratificerat konventionen.
- Barnets bästa ska alltid komma i det främsta rummet. Vad som är barnets bästa måste analyseras från fall till fall och det ska tas hänsyn åt barnets åsikter och erfarenheter.

³³ Palmer (ed.), *Mixed jurisdictions worldwide: the third legal family*, s. 4.

³⁴ I Sverige: Lag (1994:1219) om den Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, i Skottland: Human Rights Act, 1998.

³⁵ Art. 4 Barnkonventionen.

- Barnet har en rätt till liv, överlevnad och utveckling.
- Barnet har även en rätt att bilda och uttrycka åsikter i alla frågor som berör barnet och få dem lyssnade till, hänsyn ska tas till barnets ålder och mognad.

Det finns ingen specifik åldersgräns då mer hänsyn ska tas till barnet utan i varje enskilt fall får prövas. Barnet har en rätt att få göra sin röst hörd i alla domstols- eller administrativa ärenden som berör barnet antingen själv eller genom en företrädare eller ett organ.³⁶

Skottlands regering arbetar för att i största möjliga mån reflektera konventionens målsättningar i lagstiftning och policys.³⁷ I Sverige antogs 1999 en strategi för att förverkliga barnkonventionen i Sverige. Den gamla strategin har idag ersatts av en ny.³⁸

Efter att den nya strategin tagits fram genomfördes en kartläggning över hur kommuner, landsting och regioner har lyckats implementera barnkonventionen i sitt arbete samt vilket behov de har av stödinsatser och fortbildning för att förbättra sina kunskaper och sin användning av barnkonventionen i sitt dagliga arbete.³⁹ Kartläggningen som gjordes av SKL och barnombudsmannen har sedan lett till att SKL den 30 september 2011 publicerade en handlingsplan om hur strategin ska implementeras i olika myndigheters arbete med barn. Genom informationsspridning och utbildning ska tjänstemän, barn och föräldrar få bättre kunskap om barnkonventionen. Kommuner och landsting ska även ges möjlighet att starta upp olika pilotprojekt för att förbättra implementeringen av konventionen. Ett av områdena där pilotprojekt kan startas upp är inom socialtjänstens dialog med barn med målet att förbättra och utveckla metoder där barn ska komma till tals i utredningar och andra insatser. Målet med denna pilotgrupp är att skapa långsiktigt hållbara metoder som kan tillämpas på en större målgrupp för att barn ska komma till tals, bli hörda på och få sin åsikt beaktad i förhållande till barnets ålder och mognad.⁴⁰

3.4 Kommentarer

Gemensamt för Sverige och Skottland är att inget av länderna har ett helt igenom klassiskt civil law eller common law system. I båda länderna spelar prejudikat en viktig roll men i Skottland är prejudikat oftast likställda med lag inom den publika rätten. Det är tänkbart att det är just för att inget av

³⁶ A.a. Art. 12.

³⁷ Skottlands regerings hemsida, hämtat 2011-10-05.

<http://www.scotland.gov.uk/Topics/People/Young-People/Childrens-Rights>

³⁸ Proposition 2009/10:232.

³⁹ Sveriges Kommuner och Landsting, Behov av utbildningsinsatser och annat stöd för att stärka barnets rättigheter i kommun, landsting och region, s. 4.

⁴⁰ Sveriges Kommuner och Landsting, Handlingsplan för att stärka implementeringen av FN:s konvention om barnets rättigheter i kommuner landsting och regioner, s. 8-14.

länderna konsekvent tillhör ett klassiskt system gjort det möjligt för Skottland att inspireras av den svenska hanteringen av barn.

Europakonventionen och Barnkonventionen är av stor vikt i båda länderna. Att Europakonventionen men inte Barnkonventionen har blivit egna lagar i både Sverige och Skottland kan bero på att Europakonventionen är enklare att ha som en separat lag medan Barnkonventionen ställer krav på ett flertal olika lagstiftningar. Den handlingsplan som tagits fram efter kartläggning om implementering av konventionen tyder på att det fortfarande finns mycket att jobba med för att barnperspektivet bättre ska belysas i Sverige.

4 Sverige

Beslut som tas inom det svenska rättsväsendet ska vara rättssäkra. I uppsatsen hanteras rättsäkerhet utifrån följande definition: ”Rättssäkerhet syftar till att skapa sådana förhållanden som gör att de beslut som fattas blir så förutsebara och materiellt riktiga som möjligt”⁴¹. För att upprätthålla rättssäkerheten när barn hanteras inom socialtjänsten ska beslut och verkställighet av en vårdinsats grunda sig på likabehandling, ha tydligt stöd i lag och vara kontrollerbara.⁴²

I detta avsnitt sker en genomgång över hur den svenska hanteringen av barn som begår brott är utformad samt systemets fördelar och nackdelar. Den första delen belyser vilka lagregler som gäller, hur socialtjänsten arbetar och hur en LVU-process fungerar. Den andra delen går igenom vilka åtgärder som är möjliga för att hjälpa barnet. Den tredje delen visar hur ett samarbete mellan polis och socialtjänst kan fungera. Den fjärde delen tar upp vilka förändringar Barnskyddsutredningen föreslår av den svenska hanteringen av barn. Avslutningsvis analyseras fördelar och nackdelar med det svenska systemet.

4.1 Gällande rätt för unga lagöverträdare

I Sverige får inte en person som var under 15 år när brottet begicks dömas till en påföljd.⁴³ Om en person under 15 år blir tagen på bar gärning eller när han smiter från brottsplatsen när han har begått ett brott får han gripas och överlämnas till polisen. Ett barn får inte tas i förvar men barnet får hållas kvar av polisen.⁴⁴ Ett brott som någon under 15 år har begått ska utredas om det lindrigaste straffet för brottet är ett års fängelse (utredningar av barn under 15 år som begår brott brukar kallas § 31 utredningar). Brotts med lindrigare straff kan också utredas om en utredning kan hjälpa socialtjänsten med vilka insatser som behövs, om det behövs för att utreda om någon som har fyllt 15 år deltagit i brottet, för att efterforska stöldgods eller av skäl som är av särskild betydelse med hänsyn till allmänt eller enskilt intresse. Ett brott som någon under 12 år har begått där straffskalan för brottet är lägre än ett års fängelse får bara utredas om det finns synnerliga skäl.⁴⁵ Om en person under 15 år begår ett brott har polisen en anmälningsskyldighet till socialtjänsten oavsett om polisen avser inleda en § 31 utredning eller inte.⁴⁶

⁴¹ Andersson, Mattson, Ungdomar i gäng, s. 25.

⁴² Se Andersson, Mattson, Ungdomar i gäng, s. 27-28.

⁴³ Se 1 kap 6§ BrB.

⁴⁴ 35§ LUL.

⁴⁵ 31§ LUL.

⁴⁶ 14 kap 1 § SoL.

När ett barn under 15 år misstänks för ett brott får polisen om det finns särskilda skäl genomföra husrannsakan, beslag och kroppsvisitation av den unga samt ta barnets fotografi och fingeravtryck.⁴⁷ Fingeravtrycken och fotografierna får bara användas vid det aktuella tillfället och får inte sparas i fingeravtrycks- och signalementsregister för framtida identifikation.⁴⁸ Om ett barn under 15 års ålder är skäligen misstänkt för ett brott vilket i straffskalan inte har ett straff som är kortare än ett år eller är misstänkt för att ha brukat narkotika får kroppsbesiktning ske. Efter beslut från åklagare får prov tas från den misstänkte för att undersöka om denne har använt droger.⁴⁹

När ett barn under 15 år misstänks för att ha begått ett brott där fängelse finns med i straffskalan och en polisutredning har inletts ska socialnämnden omedelbart underrättas och vid förhör med den unga ska någon från socialtjänsten delta.⁵⁰ Den unges vårdnadshavare ska underrättas och kallas till förhöret om den unge misstänks för ett brott och en § 31 utredning har inletts.⁵¹

En § 31 utredning ska göras effektivt och får inte ta längre tid än tre månader, om det inte finns särskilda omständigheter som fördröjer utredningen. Utredningen ska ledas av en polis eller åklagare som har erfarenhet av att arbeta med unga lagöverträdare, om den unga tidigare blivit utredd ska helst samma polisman eller åklagare leda den nya utredningen.⁵² Utredningsprotokollet ska skickas till socialnämnden så fort § 31 utredningen är färdig.⁵³

Det finns en möjlighet att i domstol genom en bevistalan pröva om den unge under 15 år har begått brottet eller inte. En bevistalan får ske om det krävs från en allmän synpunkt samt om socialnämnden, socialstyrelsen eller vårdnadshavaren begär det.⁵⁴ En prövning om bevistalan innebär inte att den unga blir åtalad och socialtjänsten är inte bunden av resultatet varken om det är friande eller fällande.⁵⁵ Bevistaleprövningar är väldigt ovanliga i praktiken.⁵⁶

4.1.1 I socialtjänstens vård

När ett barn anmäls för ett brott och under en pågående § 31 utredning så hanteras de unga av socialtjänsten. Socialtjänsten arbetar under den nämnd kommunen har bildat för att leva upp till de författningsstadgade krav som

⁴⁷ 36§ LUL.

⁴⁸ 30§ Polisdatalag (1998:622).

⁴⁹ 36a och 36b LUL.

⁵⁰ 34§ LUL.

⁵¹ 33§ LUL.

⁵² 32§ LUL.

⁵³ 37§ LUL.

⁵⁴ 38 § LUL.

⁵⁵ NJA II 1964 s. 182.

⁵⁶ Proposition 2000/01:56 s. 46.

finns inom området, ofta en socialnämnd.⁵⁷ Socialstyrelsen är den tillsynsmyndighet som ska kontrollera att socialtjänstens arbete bedrivs enligt vetenskap och beprövade former samt främja att dess metoder och arbetsformer utvecklas.⁵⁸ Socialtjänsten arbetar utifrån socialtjänstlagen vilken är en ramlag som ger kommuner stor frihet i hur de anpassar sin verksamhet efter lagens övergripande mål och grundläggande värderingar. Om en ung person är misstänkt för ett brott så kan socialnämnden inleda en utredning enligt 11 kap. 1§ SoL. Om det står klart från början att socialnämnden inte kommer att gå vidare med ärendet bör en utredning inte inledas.⁵⁹ För att avgöra om en utredning ska inledas eller inte görs en sorts informell förhandsbedömning och denna kan variera från fall till fall beroende på barnets omständigheter och på kommunens rutiner.⁶⁰ Det socialnämnden ska ta ställning till vid beslut om en eventuell utredning är hur den unges situation ser ut och om han eller hon kan vara i behov av stöd. En viktig omständighet är hur gammalt barnet är när första brottet begås och det normbrytande beteendet inleds. Socialnämnden kan bli skyldig att genomföra en utredning om en åklagare eller domstol begär det vid ett senare tillfälle trots ett tidigare beslut om att inte inleda en utredning.⁶¹

Varje utredning är unik och den ska inte göras mer omfattande än vad som behövs. Men utredningen måste ändå göras så pass grundligt att ett sakligt korrekt beslut kan tas utifrån informationen. Om det under utredningens gång tydligt framgår att vårdnadshavaren eller barn fyllda 15 år inte kommer att ta del av socialtjänstens insatser ska utredningen avslutas då socialtjänsten inte kan tvinga dem att delta. En utredning kan fortsätta mot vårdnadshavarens eller den unges vilja om socialtjänsten tror att vård under LVU kan vara ett möjligt resultat. Om ett barn visar tecken på ogynnsam utveckling men kraven för vård enligt LVU inte är uppfyllda och vårdnadshavaren inte samtycker till frivilliga insatser får inte socialtjänsten släppa kontakten med familjen hur som helst. När en utredning avslutas utan insats kan socialtjänsten komma överens med vårdnadshavaren eller barnet om en uppföljande kontakt som antecknas i barnets personakt. Socialtjänsten har däremot ingen rätt att ta kontakt med familjen mot dess vilja efter avslutad utredning eller samla in information från någon utomstående om familjen. Det krävs en ny anmälan eller nya uppgifter som gör att en ny utredning startas för att på nytt ha kontakt med familjen.⁶²

När socialtjänsten arbetar med barn och unga är helhetssynen en av grundprinciperna, det är därför viktigt att identifiera barnets behov, föräldrarnas förmåga samt andra faktorer i familj och miljö vilka kan påverka barnets utveckling.⁶³ Det är socialnämndens uppgift att verka för att barn växer upp i bra och trygga förhållanden. En viktig del av ansvaret är att

⁵⁷ 3 kap 3 § Kommunallag (1991:900).

⁵⁸ 3 § Förordning (2009:1243) med instruktion för Socialstyrelsen.

⁵⁹ Proposition 1979/80:1 Del A s.562.

⁶⁰ Brå 2008:11 Barn som begår brott, Socialtjänstens och polisens åtgärder, s. 13.

⁶¹ Socialstyrelsen, Barn och unga som begår brott, handbok för socialtjänsten, s.33.

⁶² Socialstyrelsen, Barn och unga i socialtjänsten, Utreda, planera och följa upp beslutade insatser, s.37- 40.

⁶³ Socialstyrelsen, Barn och unga som begår brott, handbok för socialtjänsten, s.32.

motverka barns ogynnsamma utveckling.⁶⁴ När ett barn begår ett brott måste det antas ha utvecklats ogynnsamt på något sätt och det borde då vara väsentligt att socialtjänsten ger rätt stöd. En möjlighet socialtjänsten har när det finns en risk att ett barn under 15 år börjar med brottslig verksamhet eller annat socialt nedbrytande beteende är att utse en särskilt kvalificerad kontaktperson till barnet vilken ska hjälpa det med hans eller hennes personliga angelägenheter. Kontaktperson får bara utses till någon under 15 år om barnets vårdnadshavare går med på det.⁶⁵

En metod kommunen kan arbeta med för att stärka barnperspektivet och delaktigheten för den unga och dennes familj är barnets behov i centrum-metoden. För att få använda BBIC-metoden krävs att socialsekreterarna får utbildning i den och att socialtjänsten skaffar sig en BBIC-licens, vilken uppstår genom ett avtal med Socialstyrelsen. BBIC kommer ursprungligen från England och tanken med metoden är att ge socialsekreterarna hjälpmedel till att strukturera sitt arbete med barnet. BBIC har identifierat sju områden som särskilt viktiga för att barnet ska kunna utvecklas till väl fungerande och självständiga vuxna. Genom speciella BBIC-formulär och stöddokument kan socialsekreterarna utveckla profiler för barn och bygga upp ett enhetligt system för handläggning och dokumentation.⁶⁶

En del kommuner kompletterar sitt arbete med BBIC med ett annat bedömningsinstrument som kallas ESTER. ESTER är framtaget för att vara ett strukturerat beslutstöd för vilka insatser som kan vara aktuella för den unge som har utvecklat eller är i riskzonen för att utveckla ett normbrytande beteende. ESTER är inte granskat av Socialstyrelsen.⁶⁷

Enligt SoL ska socialtjänsten dokumentera beslut om stödinsatser, vård och behandling. Den enskilde bör hållas uppdaterad om vad som står i dessa anteckningar. Dokumenten ska förvaras så att ingen obehörig kan komma åt dem och socialtjänsten är enligt offentlighet och sekretessförordningen (2009:641) undantagna från registreringskyldigheten som finns i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400). Om socialtjänsten beslutar att inte inleda en utredning och barnet tidigare inte är utrett får anmälan inte registreras i ett personregister. Om barnet är utrett så placeras anmälan i barnets personakt.⁶⁸ Om barnet inte är utrett placeras anmälan i en slaskpärm som inte är sorterad efter barnets namn utan efter datum när anmälan kom in och det är upp till socialsekreterarna att leta reda på anmälningarna om de vill använda informationen.⁶⁹

⁶⁴ 5 kap 1§ SoL.

⁶⁵ 3 kap 6§ SoL.

⁶⁶ Se, Socialstyrelsen, Grundbok Barns Behov i Centrum, publicerad på Socialstyrelsens hemsida 2006, kap 4 och 5.

⁶⁷ Socialstyrelsens hemsida hämtat 2011-11-29.

<http://www.socialstyrelsen.se/evidensbaseradpraktik/bedomningsinstrument/barnochfamilj/ester-bedomning>

⁶⁸ Socialstyrelsen, Barn och unga i socialtjänsten, s.34.

⁶⁹ Brå rapport 2008:11, s.31.

Om en familj flyttar under en pågående utredning ska den kommun som inlett utredningen slutföra den om inte den nya kommunen går med på att ta över utredningen. Den nya kommunen är skyldig att hjälpa den gamla kommunen med den pågående utredningen.⁷⁰

4.1.2 LVU-Processen

Om föräldrarna inte lämnar samtycke till frivilliga vårdinsatser kan barnet beredas vård mot vårdnadshavarens vilja enligt LVU.⁷¹ Vård enligt LVU kan även bli aktuellt om vårdnadshavaren är oanträffbar och LVU kan användas för att garantera att en behandling fullföljs om det finns en risk att vårdnadshavaren drar tillbaka sitt samtycke.⁷² Ett barn som begår brott kan beredas vård enligt LVU om barnet anses syssla med brottslig verksamhet eller uppvisar ett socialt nedbrytande beteende.⁷³ Med brottslig verksamhet avses inte enstaka brott som inte är så allvarliga eller bagatellförseelser. Enligt specialmotiveringen är det ”först vid en brottslighet som ger uttryck för en sådan bristande anpassning till samhällslivet att det kan sägas föreligga ett vård- och behandlingsbehov som det kan bli fråga om att bereda den unge vård med stöd av LVU”.⁷⁴ Regeringsrätten ansåg i RÅ 84 2:31 att tre inbrottsstöder inte uppfyllde kravet på brottslig verksamhet. Ett socialt nedbrytande beteende innebär enligt specialmotiveringen till 3 § LVU att den unge uppvisar ett beteende som bryter mot samhällets grundläggande normer. Exempel på beteenden är att den unge begår något eller några allvarliga brott, att den unge prostituerar sig, ofta vistas i missbrukarkretsar eller andra olämpliga miljöer.⁷⁵

Om det anses att kraven för tvångsvård kommer att uppfyllas om ett ingripande inte sker kan socialnämnden gå emot vårdnadshavarens vilja och bestämma att en särskild kontaktperson ska utses till den unge, alternativt att den unge ska delta i behandling hos socialtjänstens öppna former. Om ett så kallat mellantvång utfärdas ska en särskild behandlingsplan finnas och beslutet ska prövas inom sex månader.⁷⁶ Mellantvånget får bara användas efter en noggrann överläggning i varje enskilt fall och det får inte användas rutinmässigt.⁷⁷ Efter att mellantvånget infördes har det framkommit att kommunerna har varit ovilliga att använda sig av det.⁷⁸

Ett beslut om vård enligt LVU tas av förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden. Ansökan ska innehålla en omfattande utredning med information om barnets förhållanden, de omständigheter som har gjort att barnet behöver omhändertras enligt LVU, vilka åtgärder som tidigare

⁷⁰ 11 kap 4§ SoL.

⁷¹ 1§ LVU.

⁷² Se Mattson, Barnet och rättsprocessen, s.80-81 & SoU 1979/80:44 s. 100.

⁷³ 3§ LVU.

⁷⁴ Proposition 1979/80:1, del A s.583.

⁷⁵ Proposition 1989/90:28, s. 109.

⁷⁶ 22§ LVU.

⁷⁷ Proposition 1984/85:171 s. 41.

⁷⁸ Proposition 2005/06:165 s. 99.

vidtagits gentemot den unga, en vårdplan om vilken hjälp socialtjänsten vill förordna, vilken information som har lämnats till den unga och vilken inställning den unga har till vården.⁷⁹ Under förhandlingen bör även barn som är under 15 år höras, om det är till nytta för utredningen och inte till skada för barnet.⁸⁰ Om rätten beslutat att den unge ska beredas vård men vården inte har inletts fyra veckor efter att beslutet vunnit laga kraft slutar beslutet att gälla.⁸¹ För att vården ska anses vara inledd ska barnet ha placerats utanför sitt egna hem. Till att börja med måste barnet följaktligen bli placerad utanför det egna hemmet men kan senare fortsätta behandlingen i sitt hem.⁸²

Socialnämnden kan besluta om omedelbart omhändertagande om det är sannolikt att den unga behöver beredas vård genom LVU och det inte finns tid att vänta på rättsens beslut då det finns en risk för att den unges utveckling, hälsa eller att den fortsatta utredningen allvarligt försvåras eller vidare åtgärder hindras.⁸³ Ett omedelbart omhändertagande ska inom en vecka rapporteras till förvaltningsrätten som sedan prövar beslutet. Om förvaltningsrätten fastställt beslutet om omedelbart omhändertagande måste socialnämnden inom fyra veckor från verkställandet ansöka om fortsatt vård enligt LVU.⁸⁴

Ett LVU-mål i förvaltningsrätten föredras normalt inför en domare och tre nämndemän. I en LVU process får barnet ett offentligt biträde tilldelat sig, barnets vårdnadshavare kan också få ett biträde. Vårdnadshavaren och barnet kan få samma biträde förordnat.⁸⁵ Om barnet är under 15 år så har biträdet även funktionen som barnets ställföreträdande om inte barnet och vårdnadshavaren har samma biträde i så fall måste en annan person utses som barnets ställföreträdande.⁸⁶ Det offentliga biträdets roll är att stärka rättssäkerheten för barnet och ställföreträdarens roll är att ta till vara på barnets bästa och framför barnets åsikter.⁸⁷ Om barnets åsikter inte överensstämmer med vad ställföreträdaren anser är barnets bästa ska ställföreträdaren framföra barnets åsikter och även den åsikt han själv tror bäst tjäna barnets intresse.⁸⁸ Ett beslut om vård av den unga enligt LVU ska omprövas senast sex månader efter beslutet tagits eller sen den senaste prövningen.⁸⁹ Barn under 15 år blir väldigt beroende av sin ställföreträdare. När barnet fyllt 15 år får barnet en mycket större delaktighet i processen.⁹⁰ Ett beslut av förvaltningsrätten kan överklagas enligt bestämmelser i förvaltningsprocesslagen (1971:291).

⁷⁹ 4 § LVU.

⁸⁰ 36 § LVU.

⁸¹ 5 § LVU.

⁸² 10-11 §§ LVU.

⁸³ 6 § LVU.

⁸⁴ 7 & 8 §§ LVU.

⁸⁵ 39 § LVU.

⁸⁶ 36 § LVU.

⁸⁷ Proposition 1994/95:224, s. 24 och s. 57.

⁸⁸ A.a. s. 57.

⁸⁹ 13 § LVU.

⁹⁰ Se, Mattson, Barnet och rättsprocessen, s. 188-189.

4.2 Åtgärder

Då SoL är en ramlag finns det inte några tydliga instruktioner om hur varje kommun ska arbeta eller vilka åtgärder som alltid ska genomföras när ett barn har begått ett brott. Kommuner har olika upplägg för hur de tacklar barn och ungdomar som begår brott för att bryta det destruktiva beteendemönstret. Idag är kontaktperson och medling två saker som alla kommuner ska erbjuda barn. Socialstyrelsen listar på sin hemsida vanliga metoder som används eller kan komma att användas i socialt arbete. Socialstyrelsen är även ansvarig för att granska metoderna. En granskning av metoderna innebär en redovisning av kvalitet och vetenskapligt stöd eller brist på stöd.⁹¹

4.2.1 Medling

Om ett barn har begått ett brott kan det beslutas att barnet ska träffa brottsoffret och tala om brottet. Detta ska ske tillsammans med en opartisk medlare. En medlare är ofta en tjänsteman inom socialförvaltning men det är inte nödvändigt utan det ska vara personens personliga egenskaper, utbildning och erfarenheter som avgör lämplighet som medlare. Medlarens uppgift är att se till att både gärningsmannen och brottsoffret får ut något av mötet, att ingen av dem får ett större övertag under mötet utan att båda kommer till tals. Medlaren ska även se till att brottsoffret inte utsätts för någon ytterligare kränkning.⁹²

För att medling ska kunna genomföras så måste gärningen vara anmäld till polisen och barnet ska ha erkänt brottet, eller delaktighet i det. Medlingen måste ske på frivillig basis, både gärningsmannen och brottsoffret måste vilja delta i processen, ingen ska känna sig övertalad eller tvingad. I varje enskilt fall ska en bedömning om lämplighet av medlingsförfarande ske. Vid beslut om medling måste det tas hänsyn till både gärningsmannens och brottsoffrets ålder och förmåga att framföra sin egen vilja. Även parternas relation till varandra är viktig.⁹³ Det finns inte några brott som är uteslutna från medling och brottsoffret kan vara både en fysisk eller en juridisk person.

Syftet med att genomföra medlingen ska vara för att få gärningsmannen att förstå vilka konsekvenser ett brott kan få och ge brottsoffret en chans att bearbeta händelsen.⁹⁴ Medling har även andra positiva konsekvenser som exempelvis att ett medlingsförfarande kan bidra till att avlasta rättsväsendet och kan minska risken för att gärningsmannen återfaller i brott. Det har visat sig att medling är en bra metod att använda sig av vid ungdomsbrott.

⁹¹ Information från Socialstyrelsen, hämtad 2011-11-10.

<http://www.socialstyrelsen.se/evidensbaseradpraktik/insatser/barnochfamilj>

⁹² Thunved m fl., Samhället och de unga lagöverträdarna, s. 54 f.

⁹³ 5 § medlingslagen.

⁹⁴ 3 § medlingslagen.

Anledningen till att medling är reglerat i lag är för att säkerhetsställa att medling som sker i offentlig regi med anledning av brott uppfyller kraven som ställs på en rättssäker verksamhet.⁹⁵

När barnet är under 15 år kan medling ske som en behandlingsåtgärd gentemot barnet. Om barnet är under 12 år måste det finnas synnerliga skäl för att medling ska ske. Gärningsmannens vårdnadshavare ska ha möjlighet att medverka vid medlingen om gärningsmannen inte är myndig.⁹⁶ Det kan finnas skäl för att vårdnadshavaren inte ska delta vid medlingsförfarandet. Det kan anses lämpligt att andra personer än barnets vårdnadshavare närvarar under medlingen men tanken är inte att juridiska ombud ska delta då syftet inte är att utreda brottet eller utreda skadestandsfrågor.⁹⁷

Det är inte reglerat vid vilket skede i rättsprocessen som medling ska äga rum ofta är det bra om medlingen äger rum i nära anslutning till brottet men ibland kan brottsoffret behöva tänka över om hon eller han vill delta i medlingen t. ex. vid särskilt allvarliga och integritetskränkande brott.⁹⁸ Om polisens förundersökning inte har avslutats när medlingen ska äga rum måste medlaren kontakta förundersökningsledaren för att se om den går att genomföra utan att förundersökningen förstörs.⁹⁹

Resultatet av medlingen kan bli att parterna upprättar ett avtal om gottgörelse. Brottsoffret ges under medlingen möjlighet att lägga fram en önskan om gottgörelse, men har inte någon rätt att kräva det. Gottgörelse kan innebära en ursäkt, återlämnande av föremål, en arbetsinsats eller ett ekonomiskt skadestånd. Ett avtal upprättas bara om medlaren tycker att det är skäligt. Om gärningsmannen inte uppfyller sitt åtagande ska åklagaren underrättas.¹⁰⁰

Socialstyrelsen har inte ännu påbörjat någon granskning av hur pass väl medling fungerar som åtgärd och vilka positiva eller negativa effekter som en medling kan leda till.¹⁰¹

4.2.2 Särskilt kvalificerad kontaktperson

Socialtjänsten kan utse en kontaktperson eller en kontaktfamilj som ska hjälpa den enskilda och hans närmaste med sina personliga angelägenheter. Om den enskilda är en ungdom, under 21 år som behöver särskild vägledning för att motverka en risk för missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller annat socialt nedbrytande beteende kan en särskilt kvalificerad kontaktperson utses om den unga eller den unges

⁹⁵ Thunved m.fl., Samhället och de unga lagöverträdarna, s. 52-53.

⁹⁶ 5 § Medlingslagen.

⁹⁷ Se 8 § Medlingslagen och Thunved m fl., Samhället och de unga lagöverträdarna, s. 59.

⁹⁸ Thunved m.fl., Samhället och de unga lagöverträdarna, s. 57.

⁹⁹ 6 § Medlingslagen.

¹⁰⁰ 9-10 §§ Medlingslagen.

¹⁰¹ Socialstyrelsens hemsida, hämtad 2011-11-09.

<http://www.socialstyrelsen.se/evidensbaseradpraktik/insatser/barnochfamilj/medlingvidbrott>

vårdnadshavare (om barnet är under 15 år) går med på det.¹⁰² En kontaktperson kan utses som en tvångsåtgärd genom mellantvånget i LVU.¹⁰³

Den särskilt kvalificerade kontaktpersonen ska ge barnet stöd och vägledning, hjälpa barnet att förstå de insatser och åtgärder som vidtas gentemot barnet och motverka en ogynnsam utveckling till följd av den unges beteende. Kontaktpersonen ska inte ha rollen som övervakare av barnet men i arbetet som kontaktperson ingår viss kontroll och uppföljning. Kontaktpersonen bör följa barnets utveckling och uppmuntra barnet till skolarbete, arbete och att barnet engagerar sig i lämpliga fritidsaktiviteter. En nära och bra kontakt med vårdnadshavare kan vara viktig för att kontaktpersonen ska kunna göra ett bra jobb. En god kontakt med skola, arbetsplats och myndighet gör att kontaktpersonen kan hjälpa den unge med kontakterna till dessa, men kontaktpersonen ska inte ta över vårdnadshavarens eller barnets ansvar och uppgifter med dessa kontakter.¹⁰⁴

En särskilt kvalificerad kontaktperson kan rekryteras från många olika håll men då insatsen särskilt kvalificerad kontaktperson sker gentemot barn som har begått brott, befinner sig i riskzonen till att begå brott eller har andra beteendeproblem bör kontaktpersonen ha liknande kompetens som den som arbetar med barn som har beteendeproblem. Det är viktigt att hitta rätt person till varje enskilt fall. Socialstyrelsen bör ge kommunerna stöd och vägledning i hur insatsen med kvalificerad kontaktperson ska utformas och kommunerna måste möjliggöra för de kvalificerade kontaktpersonerna att få lämplig utbildning och handledning i deras arbete.¹⁰⁵

Enligt socialstyrelsens allmänna råd om handläggning av ärenden som gäller unga lagöverträdare bör socialnämnden ta fram rutiner för rekrytering av särskilt kvalificerade kontaktpersoner och se till att de har rätt kompetens för uppdraget. Socialnämnden bör även kräva ett utdrag ur Rikspolisstyrelsens belastningsregister av kontaktpersonen. Uppdraget till en kvalificerad kontaktperson bör vara skriftligt och innehålla information om syftet med uppdraget, var och hur ofta kontaktpersonen ska träffa den unge, vad kontaktpersonen ska vara uppmärksam på, vilka förhållningsregler som gäller mellan den unga, kontaktpersonen och socialnämnden samt när och hur uppdraget ska redovisas till socialnämnden. Socialnämnden bör se till att de kvalificerade kontaktpersonerna får kontinuerligt stöd och handläggning i sitt arbete.¹⁰⁶

¹⁰² 3:6 § SoL.

¹⁰³ 22 § LVU.

¹⁰⁴ Proposition 2005/06:165 s. 99.

¹⁰⁵ A.a. s. 99-101.

¹⁰⁶ SOSFS 2008:30 (S) Socialstyrelsens allmänna råd om handläggning av ärenden som gäller unga lagöverträdare, s. 6ff.

4.2.3 Kognitiv behandling

Barn som betar sig aggressivt kan erbjudas kognitiv behandling för att försöka bryta sitt beteende. Forskning har visat att aggression är ett inlärt beteende som utvecklas genom observation, imitation, direkt erfarenhet och övning. De huvudsakliga platserna där barn lär sig bli aggressiva tycks vara i hemmet, skolan och via massmedia. Ofta läggs basen till det aggressiva beteendet tidigt och grundligt efter påverkan från personer som är viktiga i barnets liv, vilket gör att beteendet är svårt att förändra.¹⁰⁷

Aggression Replacement Training är en metod framtagen för att bryta barnets aggressiva beteende. ART innehåller tre grundkomponenter; social färdighetsträning, ilskekontrollträning och träning i moraliskt resonerande. Ett vanligt upplägg på behandling genom ART är att de olika komponenterna delas upp på olika pass. Den sociala färdighetsträningen går ut på att barnen genom rollspel ska lära sig olika beteenden för att förbättra sitt sätt att hantera sociala situationer såsom artighet, färdigheter för att hantera känslor, färdighetsalternativ till aggression, färdigheter för att hantera stress och planeringsfärdigheter. Ilskekontrollträningens syfte är att barnets ilskeutbrott ska uppstå mer sällan och ge barnen de redskap de behöver för att lära sig att kontrollera sina känslor när de blir arga. Även här sker mycket av arbetet genom rollspel där barnen får lära sig hur de ska hantera situationer där de blir provocerade. Under det tredje passet, moraliskt resonerande, ska deltagarna i programmet diskutera olika moraliska ställningstaganden och tränas i att fatta mogna beslut i sociala situationer.¹⁰⁸

ART-metoden har inte blivit granskad av Socialstyrelsen och är inte heller varumärkesskyddad, vilket innebär att det inte behövs någon licens att utöva ART. Det finns inte någon som har ett ansvar för när och hur metoden används och utbildningarna kan se väldigt olika ut.¹⁰⁹ I Sverige har metoden vidareutvecklats till en metod som kallas Repulse. Den främsta skillnaden med Repulse från ART är att arbetet inte sker i grupp utan individuellt. Istället för att sätta samman grupper som bara består av barn med problem har ART börjat tillämpas på redan existerande grupper som till exempel i stökiga skolklasser.¹¹⁰

4.2.4 Familjen i fokus

Ett barn har i princip alltid en familj eller nära anhöriga, för att motverka att barn börjar begå brott eller för att förhindra en fortsatt kriminell bana så är barnets familj och anhöriga en viktig del i behandlingsprocessen.

¹⁰⁷ Goldstein, Aggression Replacement Training, s. 13-14.

¹⁰⁸ Se, A.a. s. 45-63 och 111.

¹⁰⁹ Information från Socialstyrelsen, hämtad 2011-11-22.

<http://www.socialstyrelsen.se/evidensbaseradpraktik/insatser/barnochfamilj>

¹¹⁰ Intervju med socialsekreterare Eva-Lena Rasmusson och Frida Anderö 2011-11-24.

Det finns ett antal olika föräldrautbildningar som används inom socialtjänsten. Utbildningarna är utformade olika beroende vilken problembild det finns, från att barnet är allmänt stökigt till att det är i riskzonen för att begå eller har begått brott. Gemensamt för utbildningarna är målet- genom att ge föräldrarna de rätta verktygen motverka att barnets beteendeproblem fortsätter att utvecklas negativt. Alla utbildningar är antingen inspirerade av eller till stor grad kopierade från amerikanska föregångare. Av det stora utbudet på föräldrautbildningar som finns så har bara två granskats av socialstyrelsen.¹¹¹

Funktionell familjeterapi har använts i Sverige sedan 1991 och riktar sig till familjer med barn i åldrarna 11-18 som har visat ett utagerande beteende och/eller har begått brott eller missbrukar. Familjebehandlingen går ut på att en terapeut arbetar med hela familjen för att åstadkomma positiva förändringar i den unges antisociala beteende.¹¹² Till skillnad från föräldrautbildningar som kan ges i förebyggande syfte så är funktionell familjeterapi ett bistånd och ges först när det har uppstått en problembild.¹¹³

Familjerådslag är en metod som för tillfället håller på att utredas av Socialstyrelsen. Metoden kommer från Nya Zeeland och bygger på hur deras ursprungsbefolkning löser konflikter och fattar beslut. Deras tradition går ut på att familjen, släkten och stammen samlas och diskuterar problemet tills de har kommit fram till en lösning alla kan stå bakom. Tanken med familjerådslag är att barnet och dess föräldrar ska bjuda in personer som är viktiga för familjen och betydelsefulla för den unga som släktingar, vänner och grannar. Även brottsoffret kan bjudas in till rådslaget. Den utvidgade familjen har ett möte utan några tjänstemän närvarande där de ska komma fram till en handlingsplan för den unge. Mötet förbereds och leds av en person vilken är fristående från socialtjänsten och oberoende av familjen. Ett av målen med rådslaget är att komma fram till en handlingsplan som sedan godkänns av socialtjänsten. Ett annat mål med rådslaget är att den unge ska förstå konsekvenserna av sitt beteende och den utvidgade familjen ska bli mer engagerade i barnets utveckling och motverka fortsatt kriminell verksamhet. Brottsoffret ska i och med rådslaget känna att han får respekt och förståelse från både gärningsmannen och hans familj. Familjerådslag kan ske oavsett om den unge har erkänt brottet, brottsoffret får bara delta om brottet har erkänts.¹¹⁴

4.2.5 Behandling utanför det egna hemmet

Ibland kan den lämpligaste lösningen för barnet vara att flytta ifrån sina föräldrar under en period. Det finns då olika varianter på hem – familjehem,

¹¹¹ Information från Socialstyrelsen, hämtad 2011-11-22.

<http://www.socialstyrelsen.se/ebidensbaseradpraktik/insatser/barnochfamilj>

¹¹² A a.

¹¹³ Intervju med socialsekreterarna Eva-Lena Rasmusson och Frida Anderö 2011-11-24.

¹¹⁴ SOU 2000:105 s. 137ff.

hem för vård eller boende och särskilda ungdomshem. Varje kommun är ansvarig för att det finns tillgång till familjehem och HVB-hem, socialnämnden är ansvarig för barnets placering och att det får den vård det behöver.¹¹⁵ Staten är ansvarig för att det finns tillgång till särskilda ungdomshem och Statens Institutionsstyrelse driver verksamheten.¹¹⁶ Ett familjehem är ett enskilt hem som tar emot barn för stadigvarande vård och fostran på uppdrag av socialnämnden.¹¹⁷ Ett HVB-hem är ett hem inom socialtjänsten där boendet är kombinerat med vård eller behandling.¹¹⁸ Ett särskilt ungdomshem tar emot barn som behöver vård på grund av sitt eget beteende och har ett behov av särskilt noggrann tillsyn. Ungdomshemmen är ofta uppdelade i två olika typer av avdelningar – akut- och utredningsavdelningar och behandlingsavdelningar. Akut- och utredningsavdelningar används för att bryta barnets destruktiva levnadsmönster och ta reda på vilken vård som är lämplig. Behandlingsavdelningar är där barnet efter utredning placeras för att få behandling.¹¹⁹ Barnet kan bli placerat på en låst enhet om det anses vara bäst ur en säkerhetsaspekt för barnet, personalen eller andra intagna. Barnet får bara vara på en låst enhet max två månader i följd. Det kan bestämmas att barnet på den låsta enheten ska behandlas i enskildhet och får då bara träffa personal och inte de andra intagna.¹²⁰ Ett barn kan under max 24 timmar i taget bli placerat i avskildhet från övriga ungdomar om det har betett sig våldsamt eller är påverkad av berusningsmedel. Barnet ska då stå under noggrann uppsikt från personal och om barnet är under 15 år ska en läkare snabbt yttra sig om placeringen och om läkaren tycker att den ska avbrytas så ska den omgående göra det.¹²¹ Vård på särskilda ungdomshem ser socialtjänsten som en sista utväg men kan ske både frivilligt eller efter en LVU-förhandling. Om det skulle bli aktuellt med vård på ungdomshem arbetar socialtjänsten för att behandlingstiden där ska bli så kort som möjlig.¹²² Ett beslut om vård på särskilt ungdomshem ska prövas inom sex månader efter att den unge blivit placerad. Om vården fortsätter ska beslutet fortsätta att prövas var sjätte månad.¹²³ Det är alltså möjligt att vårda någon under 15 år under en längre period på särskilt ungdomshem. Det händer att barn under 15 år vårdas under längre perioder på ett särskilt ungdomshem där en av faktorerna i barnets bakgrund att hon har begått ett brott men det är många andra faktorer i barnets profil som också ligger till grund för beslutet.¹²⁴

¹¹⁵ 6 kap 1 & 2 §§ SoL.

¹¹⁶ 6 kap 3 § SoL.

¹¹⁷ 3 kap 2 § Socialtjänstförordning 2001:937.

¹¹⁸ 3 kap 1 § Socialtjänstförordning 2001:937.

¹¹⁹ Thunved m fl., Samhället och de unga lagöverträdarna s.32.

¹²⁰ 15 b § LVU.

¹²¹ 15 c § LVU.

¹²² Intervju med socialsekreterarna Eva-Lena Rasmusson och Frida Anderö 2011-11-24.

¹²³ 13 § 3 st. LVU.

¹²⁴ Intervju med socialsekreterarna Eva-Lena Rasmusson och Frida Anderö 2011-11-24.

4.3 Samarbete över gränserna

I Lunds kommun finns det ett samarbete som går ungefär tjugo år tillbaka i tiden vilket går ut på att socialsekreterare är placerade på polisstationen där de är tillgängliga för att snabbt kunna hjälpa till när unga begår brott. Idag är två socialsekreterare placerade på polisstationen. Om det hålls förhör med det misstänkta barnet deltar en av socialsekreterarna på förhöret. Direkt efter förhöret har socialsekreteraren ett samtal med familjen och barnet på sitt kontor. Om polisen inte håller ett förhör vidarebefordrar polisen anmälan till socialsekreteraren. Socialsekreteraren gör sedan en förhandsbedömning där hon tittar på risk- och skyddsfaktorer i den unges liv och socialsekreteraren föreslår antingen att socialtjänsten ska starta en utredning eller att det inte är nödvändigt med vidare åtgärder i det enskilda fallet. Socialsekreterarens förhandsbedömning tar sedan dennes chef ställning till och beslutar om en utredning ska inledas eller inte. Utredningen drivs sedan av socialsekreterare som inte är placerade hos polisen. Socialsekreterarna tycker att det är ganska vanligt att barn under 15 år begår brott och de upplever att det har ökat de senaste åren. Det är inte heller ovanligt att barnen är under 12 år när de kommer i kontakt med dem för att de har begått ett brott. Socialsekreterarna som är placerade hos polisen upplever att de genom detta upplägg får en viktig första kontakt tidigt med barnen och då har möjlighet att fånga upp dem. Lunds kommun var en av pionjärerna för denna typ av samarbete och socialsekreterarna på polisstationen i Lund upplever att fler och fler kommuner har på senare tid börjat arbeta på liknande sätt.¹²⁵ I en rapport från Brå 2008 undersöktes socialtjänstens och polisens åtgärder när barn begått brott. Av de 15 kommuner som deltog i undersökningen var det bara två kommuner som hade ett utarbetat nära samarbete mellan polisen och socialtjänsten. Brå konstaterade att en nära samverkan mellan polis och socialtjänst ökade möjligheterna för adekvata reaktioner i varje enskilt fall.¹²⁶ Det ökade intresset att ha ett sådant här samarbete kan bero på det nu högre ställda kravet på socialsekreterare att delta vid polisförhör.

4.4 Föreslagna förändringar

Genom Barnskyddsutredningen¹²⁷ vilken redovisades 2009 föreslås ett antal ändringar gällande hanteringen av barn och unga. Det föreslås att bestämmelserna gällande barn i SoL och reglerna i LVU ska slås samman i en lag om stöd och skydd för barn och unga. Utöver förslag på en ny lag föreslår utredningen ett antal förändringar. Lagen skulle ha ett tydligare barnperspektiv med större krav på att socialtjänstens beslut grundade sig i det enskilda barnets bästa och barnet ska om det beslutas om åtgärder få relevant information och möjlighet att yttra sig. Utredningen kritiserade även hur det skiljer sig mellan kommuner i beslut av att inleda utredningar och utredningstider skiljer och ville se tydligare bestämmelser på hur lång

¹²⁵ Intervju med socialsekreterarna Eva-Lena Rasmusson och Frida Anderö 2011-11-24.

¹²⁶ Brå rapport 2008:11 s. 12 & 27.

¹²⁷ SOU 2009:68.

tid det får gå från en inkommen anmälan till beslut om utredning tas samt se att Socialstyrelsen utarbetade vägledning för att bedömning av anmälningar ska vara mer likvärdig mellan kommuner. Även utbudet av insatser varierade mellan kommuner och utredarna uppfattade att utbudet istället för behovet fick styra vilken hjälp en familj fick. Utredningen ansåg att det borde finnas en möjlighet att följa upp en familj som inte har samtyckt till åtgärder efter en avslutad utredning om barnet ansetts vara i behov av stöd eller skydd. Det framgår av lag att socialnämnden har en skyldighet att följa upp insatser i enskilda fall dock påpekar utredarna att det i lagstiftningen behöver förtydligas hur lagstiftningen ska följas upp. För att ytterligare stärka rättssäkerheten och kvalitén i socialtjänstens arbete anser utredningen att det ska införas ett krav på kompetens hos utredarna. Kompetenskravet ska innebära krav på en socionomexamen för att få bedöma om utredning ska inledas, behovet av insatser samt uppföljning av insatserna. De vill även införa en specialistkompetensutbildning på minst ett år för att stärka kompetenserna ytterligare.¹²⁸

4.5 Kommentarer

Kraven på att en utredning måste inledas när ett brott med minst ett års fängelse i straffskalan begås av någon som är under 15 år är en bra bestämmelse genom att den tillför en säkerhetspärr i systemet. Oavsett i vilken kommun allvarliga brott begås finns det en lagstadgad garanti för att de faktiskt blir utredda och ger samhället en bild av att felaktiga handlingar inte är något som bagatelliseras. Att polisen följer sin skyldighet att rapportera till socialtjänsten så fort ett barn misstänks för brott oavsett brottets karaktär och omfattning är viktigt för att barn så fort som möjligt ska kunna få hjälp.

Förslaget från Barnskyddsutredningen att införa en speciell lagstiftning för barn som omfattar både bestämmelserna i SoL och LVU påminner om hur lagen såg ut på 1970-talet med BvL där alla bestämmelser är samlade. En gemensam lagstiftning för barn skulle antagligen både förenkla och förtydliga gällande rätt för barnet, vårdnadshavaren och socialtjänsten.

Kritiken från Barnskyddsutredningen angående förhandsbedömningar om utredningar ska inledas eller inte skiljer sig mellan kommunerna är allvarlig ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Det är viktigt att samma faktorer är avgörande i alla kommuner för att inleda en utredning och inte att familjer ska få olika behandling beroende på i vilken kommun de bor. För att förverkliga detta borde det likt Barnskyddsutredningen anså ställas krav på Socialstyrelsen att ta fram vägledning för hur bedömningar av inkomna anmälningar ska göras mer likvärdiga.

Bestämmelserna som innebär att socialtjänsten inte får spara anmälningar över barn som begått brott i bokstavsordning utan i en slaskpärm efter

¹²⁸ Se SOU 2009:68 s. 22-39.

datumet anmälan inkom kan leda till att socialtjänsten senare inte ser hela problembilden om en utredning inleds vid ett annat tillfälle.

Det borde även arbetas för att utredningarna socialtjänsten gör ska hålla en viss kvalitet. Ett sätt skulle vara att ha en gemensam modell för utredningarna som till exempel BBIC. Genom att socialsekreteraren följer den föreslagna mallen vid en utredning gör att alla utredningar går igenom samma frågor och problemsituationer. Det blir en struktur på arbetet som ser likadan ut oavsett kommun, genom att alla utredningar blir byggda på en gemensam grund minimeras risken för slarviga och godtyckliga utredningar. Många kommuner väljer att ha BBIC licens men det finns inte några krav på att de måste använda detta sätt att dokumentera och handlägga ärenden. ESTER-systemet låter som ett bra hjälpmedel för socialsekreteraren att fatta ett beslut om lämpliga hjälpinsatser till barn som begår brott. Det svåra är dock att avgöra lämpligheten med ESTER då det inte har blivit granskat av Socialstyrelsen.

Om familjen inte vill delta i socialtjänstens frivilliga åtgärder är det viktigt att mellantvånget verkligen övervägs, antingen för att ge barnet en särskilt kvalificerad kontaktperson eller få det att delta i andra insatser. För att socialtjänsten ska börja använda sig av mellantvånget krävs det kanske ett lägre krav på när det kan användas eller bättre handledning från Socialstyrelsen om när det är lämpligt att använda sig av det. För att sedan få mellantvånget att fungera i praktiken krävs dock att barnet förstår varför insatserna ges och att det arbetas för att få barnet att vilja delta, annars kommer insatsen inte ge något resultat. Förslaget från Barnskyddsutredningen att ge socialtjänsten befogenheter att fortsätta följa upp utredda familjer som har tackat nej till frivilliga åtgärder är ett väldigt bra förslag. Om en utredning visar på skydds eller vårdbehov men åtgärder inte tas är det viktigt att socialtjänsten inte tappar familjen från sin radar.

Oavsett om socialtjänsten ser till att följa Barnkonventionens bestämmelser och ge barnet en möjlighet att göra sin röst hörd i ärendet eller inte ligger problematiken i vilken utsträckning socialsekreteraren kan ta hänsyn till barnets åsikter. Huvudprincipen i Barnkonventionen som säger att hänsyn ska tas till barnets åsikter och erfarenheter bedömt efter barnets ålder och mognad blir förbisedd i den svenska lagstiftningen där det är den bestämda åldern 15 år som avgör när vårdnadshavaren fattar det avgörande beslutet för barnet. Men om barnet är positivt till frivilliga åtgärder kan socialtjänsten bortse från att föräldrarnas samtycke saknas och använda mellantvångs-bestämmelser för att ge barnet hjälp och stödinsatser.

Då ett tvångsomhändertagande innebär ett stort ingrepp i barnets personliga integritet är det viktigt att det inte är ett beslut som fattas godtyckligt. Det är därför viktigt med krav på när ett omhändertagande kan ske. Däremot är kraven för ett omhändertagande av barn på grund av att de begår brott väldigt högt ställda. Om barnet inte uppfyller kriterierna för brottslig verksamhet eller socialt nedbrytande beteende är det viktigt att socialtjänsten arbetar för att motverka en negativ utveckling där barnet vid

ett senare tillfälle uppfyller kraven t ex. genom en vidare användning av mellantvånget eller fortsatt kontakt med familjen.

Genom att beslut om tvångsomhändertagning ska omprövas senast var sjätte månad ger det en säkerhet gentemot barnet att det faktiskt får den hjälp som det behöver och inte bara blir placerat på annat håll. I och med en omprövning kommer det fram vilka åtgärder som har påbörjats, barnets respons på dessa och om något har förändrats i barnets omgivning. Mycket kan hända på sex månader och om ett barn blivit omhändertaget med stöd av LVU för att det sysslar med brottslig verksamhet eller har ett socialt nedbrytande beteende är inte tanken att barnet ska bli straffat för handlingen, utan rehabiliteringen är det som ska vara i fokus. Ett barn under 15 år ska inte bli inlåst och sitta av tiden som ett straff utan rättegång utan få lämplig hjälp.

Att barnet under en LVU förhandling blir tilldelat ett offentligt biträde som oftast även har rollen som barnets ställföreträdare stärker barnets rättssäkerhet. Funktionen att biträdet som ställföreträdare ska framföra barnets åsikter ställer krav på att biträdet har satt sig in i barnets fall och pratat med barnet om vilka åsikter det har. Om biträdet inte sätter sig in i denna roll så stärks inte barnets röst. Om ställföreträdaren inte heller anser att barnets bästa är samma sak som barnets vilja är frågan vilken roll det spelar att ställföreträdaren framför barnets åsikter.

Kompetensen hos de som arbetar med utsatta barn är väldigt viktig för en bra kvalitet i socialtjänstens arbete. Ett krav på att de som arbetar med barn har en utbildning som kvalificerar dem för sina uppgifter skulle i alla fall på pappret ge en trygghet om att det fanns rätt sorts kompetens i alla kommuner. För att arbetet ska bli bra utfört är det även viktigt med personlig lämplighet. En person som tycker om att arbeta med barn, är intresserad och engagerad i att ta tillvara på barnets bästa i kombination med rätt kompetens är den ultimata socialsekreteraren.

För att kunna arbeta på ett bra och förebyggande sätt med ungdomsbrottslighet är samarbete viktigt. Genom att ha socialsekreterare placerade på polisstationer finns de på plats där det händer. De träffar barnen när de blir förhörda för sitt första brott och har tidigt en möjlighet att undersöka behoven för barnet och familjen. Istället för att polisen ska skicka en anmälan till socialtjänsten som sedan ska kalla in familjen vid en annan tidpunkt för samtal så blir detta sätt mer effektivt och antagligen mer brottsförebyggande.

Genom att kommunerna själva utformar sin socialtjänst och vilka insatser de ska erbjuda kan utbudet variera mellan kommuner. Barnskyddsutredningen påpekade att en del kommuner lät utbud framför behov styra vilken hjälp som gavs. Det finns inte någon garanti för att barn som begår brott får samma insatser för att bryta sitt destruktiva beteende oberoende av bostadsort. På Socialstyrelsens hemsida visas en del av utbudet som kan erbjudas i kommuner. Föräldrautbildningar är en bra insats att erbjuda familjer tidigt, helst innan barn börjar begå brott. Familjerådslag verkar vara

en intressant metod där ett större skyddsnät till barnet involveras samt ger familjen en känsla av att de själva får vara med att påverka och hitta en lösning på problemet. När barn börjat begå brott är antagligen medling en bra åtgärd för att få barnet att känna sig ansvarigt för sina handlingar och medlingen har ett brottsförebyggande syfte. Kravet på frivillighet för deltagande är antagligen nödvändigt för att medling ska vara genomförbart men kan innebära att de som har störst behov av att bryta sitt beteendemönster inte är intresserade av att delta. Bra förebilder i ett barns liv är också en viktig förebyggande åtgärd. En särskilt kvalificerad kontaktperson kan ha stor påverkan på ett barns liv som mentor och förebild. Därför är det viktigt att kontaktpersonen och barnet kommer överens och vid ett väl fungerande samarbete kan åtgärden ha en bra effekt. Olika sorters terapi är antagligen även bra sätt att hjälpa barn att hantera destruktiva beteendemönster. Det svåra med alla dessa metoder är att barnet måste förstå att dess beteende är ett problem och vilja ändra sig. När de frivilliga åtgärderna inte fungerar är det viktigt att de möjliga placeringarna utanför hemmet faktiskt är bättre alternativ och inte ett ställe där barnet kan lära sig av andra att bli bättre på att begå brott.

Socialstyrelsens hemsida visar dock att många av de erbjudna insatserna inte är utredda. Detta kan bero på brist på vetenskapligt underlag. Men funktionell familjeterapi har använts i Sverige sedan 1991, medling blev lagstadgat 2002 och ART började användas i Sverige under 1990-talet. Att de metoderna fortfarande inte är granskade är egendomligt och då dessa tre åtgärder under en lång period används frekvent vore det ytterst lämpligt att Socialstyrelsen granskar dem.

5 Skottland

I Skottland finns det flera möjligheter att hantera barn som begår brott. Grunden för beslutet om vilket alternativ som används är vilken allvarlighetsgrad brottet har. Detta avsnitt belyser hur den skotska hanteringen av barn som begår brott är utformad och vilka fördelar och nackdelar systemet har.

Inledningsvis beskrivs den gällande rätten för barn som begår brott, hur det skotska Children's hearings system fungerar och vilka åtgärder som är möjliga. För att bättre belysa hur systemet fungerar i praktiken grundar sig ett avsnitt på en intervju med en kvinna som har arbetat inom systemet i princip ända sedan det trädde ikraft på 1970-talet. Kapitlet avslutas med en diskussion om systemet samt dess fördelar och nackdelar.

5.1 Gällande rätt för unga lagöverträdare

I mars 2011 höjdes åldern då ett barn kan bli åtalad i domstol för att ha begått ett brott från 8 till 12 år.¹²⁹ Oftast hanteras barn som begår brott av Children's Hearings system.¹³⁰ Ett barn som är minst 12 och upp till det fyllt 16 år gammalt kan bara bli åtalad i domstol om detta sker efter instruktioner av Lord Advocate¹³¹.¹³² Ett barn som begår ett brott innan hon har fyllt 12 år kan också bli hanterad inom the Children's hearings system.¹³³ Barn anses inte kunna vara skyldiga för brott begångna innan de har fyllt 8 år.¹³⁴

5.1.1 The Scottish Children's reporter administration

När ett barn begår ett brott är det för det mesta polisen som hanterar ärendet. I det inledande skedet kan polisen bestämma att inte gå vidare i ärendet, att ge den unge en varning, att skicka barnet vidare till Children's Principal Reporter (reportern) för hantering inom CHS eller till åklagaren för åtal.¹³⁵

En polis kan utfärda antingen en informell eller en formell varning. En informell varning ger inga följder medan en formell varning registreras hos polisen. En formell varning kan utfärdas av polisen om den unge har begått

¹²⁹ CP(S)a, s. 41A.

¹³⁰ C(S)a, s. 52(2)(i).

¹³¹ Den roll Lord Advocate har i Skottland är jämförbar med den svenska Riksåklagarens roll.

¹³² CP(S)a, s. 42(1).

¹³³ C(S)a, s. 52(2)(i).

¹³⁴ CP(S)a, s. 41.

¹³⁵ Tonry & Doob, (ed.), Youth Crime and Youth Justice, s. 46-47.

ett "minor crime offence", inte tidigare begått brott eller blivit hänvisad till reportern av annan anledning, det finns ingen oro för barnets välfärd, barnet erkänner brottet, föräldrarna accepterar medgivandet och samtycker till varningen. Då en del ungdomar bara begår ett brott finns det inte ett behov att alltid vid det första brottet vidta några direkta åtgärder men genom att varningen registreras kan åtgärder tas vid det andra tillfället. Polisen ska innan en varning utfärdas ha telefonkontakt med den lokala reportern för att dubbelkolla om barnet eller barnets familj sen tidigare är känt hos reportern. När polisen utfärdar en varning ska han prata med barnet och barnets föräldrar om att barnet har ett ansvar för sina egna handlingar, vad barnets handling har haft för påverkan på offret och/eller samhället. Genom varningssystemet kan reportern lägga sin tid och samhällets pengar på de fall som har ett större behov av den.¹³⁶

Reporterns huvuduppgift efter att barnets fall har skickats vidare till dem från polisen är att utreda barnets omständigheter och utifrån utredningen bestämma hur barnet ska hanteras. Reportern har vad som kallas en "wide discretion" vilket innebär att han har en stor frihet att agera på ett sätt han anser vara lämpligt. På grund av den breda diskretionen anses det viktigt att alla reportrar arbetar utifrån samma principer och riktlinjer.¹³⁷ En grundläggande princip de arbetar utifrån är "minimum intervention principle" vilket innebär att en Children's hearing bara ska hållas om det troliga resultatet blir bättre för barnet än om ingen hearing skett.¹³⁸

Reporterns arbete ska även följa bestämmelserna i Europakonventionen och Barnkonventionen.¹³⁹ När reportern har utrett ärendet ska den bestämma vad som ska ske med barnet. Reportern kan bestämma att helt lägga ner ärendet, att hänvisa barnet till lokala myndigheter för frivilliga åtgärder eller att hänvisa barnet till en hearing.¹⁴⁰ För att hänvisa ett barn som har begått ett brott till en hearing krävs det att reportern är övertygad om att någon sorts tvångsåtgärd ("compulsory supervision order") behöver vidtas gentemot barnet.¹⁴¹

5.1.2 The Children's Hearing

Reportern kan inte själv utfärda en "compulsory supervision order" gentemot barnet. Om reportern anser att denna åtgärd måste tas ska reportern samla Children's Panel i en Children's Hearing.¹⁴²

I Skottland ska en person vara huvudansvarig över CHS, The National Convener. Convenern har en övervakande skyddsfunktion över att CHS

¹³⁶ Scottish Executive Children and Young People's Group, Blueprint for the Processing of Children's Hearings Cases, s. 35 appendix 3B.

¹³⁷ Scottish Children's Reporter, Framework for Decision Making by Reporters, s. 4f.

¹³⁸ C(S)a, s. 16(3).

¹³⁹ Scottish Children's Reporter, Framework for Decision Making by Reporters, s. 4f.

¹⁴⁰ C(S)a, s. 56 & CH(S)a s. 68.

¹⁴¹ CH(S)a, s. 66(2).

¹⁴² CH(S)a, s. 69.

fungerar på ett korrekt och rättssäkert sätt, han tillsätter medlemmarna i Children's Panel och ska bistå med råd till CHS.¹⁴³

När en hearing äger rum deltar reportern som har utrett ärendet men reportern är inte den som fattar beslut om vad som ska hända med barnet. The National Convener får inte heller lägga sig i beslutet som tas av the Children's Panel.¹⁴⁴ Det är Children's Panel som håller i en Children's hearing.¹⁴⁵

Children's Panel består under en hearing av tre medlemmar utsedda av The National Convener. Det måste finnas både män och kvinnor i kommittén. Till största möjliga mån ska medlemmarna bo eller jobba i området som är aktuellt för barnets hearing.¹⁴⁶ En medlem av Children's Panel gör det på volontär basis och får bara viss ersättning för resekostnader och förlorad inkomst från det vanliga arbetet.¹⁴⁷

När en hearing äger rum ska barnet vara närvarande, om det inte har fått dispens från att delta.¹⁴⁸ En person med relevant anknytning till barnet som blivit underrättad om hearingen måste delta om personen inte är ursäktad eller exkluderad från att delta.¹⁴⁹ En person med relevant anknytning till barnet är barnets föräldrar eller vårdnadshavare, det kan också vara en person som har eller har haft ett stort inflytande över barnets uppfostran t ex. en lärare.¹⁵⁰

Både barnet och dess vårdnadshavare får ha med sig varsitt ombud till hearingen. Barnet kan även bli tilldelad en så kallad Safeguard vars uppgift är att bevaka barnets intresse i hearingen.¹⁵¹

Övriga som får delta är the Principal Reporter, medlemmar från Administrative Justice and Tribunal Council en medlem av ett Area support team och med vissa undantag en medlem av en tidning eller nyhetsbyrå.¹⁵²

Det är reporterns ansvar att se till att en hearing äger rum på en lämplig plats. I största möjliga mån ska den äga rum i det område barnet kommer ifrån.¹⁵³ En hearing hålls i olika lokaler i barnets närområde, rummet där hearingen hålls ska ha ett bord och stolar alla deltagare kan sitta runt.¹⁵⁴

¹⁴³ CH(S)a, s. 4, 6, 7 & 8.

¹⁴⁴ CH(S)a, s.9.

¹⁴⁵ CH(S)a, s. 5.

¹⁴⁶ CH(S)a, s. 8.

¹⁴⁷ Intervju med Janet Fabb, 2011-11-16.

¹⁴⁸ CH(S)a, s. 73.

¹⁴⁹ CH(S)a, s 74, 75 & 76.

¹⁵⁰ CH(S)a, s. 81(3).

¹⁵¹ CH(S)a, s. 30.

¹⁵² CH(S)a, s. 78.

¹⁵³ CH(S)a, s. 17.

¹⁵⁴ Hämtat från SCRA:s hemsida 2011-10-26.

http://www.scra.gov.uk/young_people/never_been_to_a_hearing_.cfm

När en hearing ska äga rum kan reportern, barnet, barnets relevanta person eller den personen som agerar som barnets Safeguard begära en ”pre-hearing panel”.¹⁵⁵ Anledningar för att reportern ska hänvisa ärendet till en pre-hearing är för att avgöra om barnet i fråga inte själv ska behöva delta i själva hearingen, om en relevant person inte ska behöva delta i hearingen, om det är möjligt att en hearing kan leda till att en supervision order utfärdas. Medlemmarna av panelen håller i pre-hearingen. En pre-hearing kan även hållas om det behövs avgöras om en person uppfyller kraven för att vara en relevant person till barnet.¹⁵⁶

Nästa steg är att hålla en ”grounds hearing”, den går ut på att reportern ska förklara för barnet och relevanta personer anledningen/anledningarna (se bilaga A) till att hearingen ska hållas samt ta reda på barnets och den relevanta personens ställningstagande till de påstådda anledningarna.¹⁵⁷ Om en eller alla anledningar accepteras av barnet kan panelen välja att gå vidare med den/de accepterade anledningarna.¹⁵⁸ Om hearingen väljer att gå vidare med fallet på en gång och de då anser att barnet har ett behov av skydd, vägledning, vård eller kontroll kan en ”compulsory supervision order utfärdas”. Panelen kan välja att skicka hem barnet om de anser att trots barnets erkännande inte finns tillräckliga skäl för att vidta åtgärder.¹⁵⁹

Om barnet förnekar en eller alla påstådda anledningar och det inte anses vara tillräckligt att utfärda en ”compulsory supervision order” bara på grund av den erkända grunden måste hearingen antingen hänvisa reportern att ansöka hos domstolen om bevisstället vilken fastställer att anledningarna för hearingen är korrekta eller lägga ner hearingen.¹⁶⁰ Om domstolen anser att anledningarna är bevisade hänvisas ärendet tillbaka till CHS för en ny hearing (en ”subsequent hearing”).¹⁶¹

5.1.3 Möjliga påföljder

Om hearingen anser att det behövs genomföras en åtgärd gentemot barnet utfärdar de en ”compulsory supervision order”. Denna order kan se olika ut beroende på vad hearingen anser är bäst för barnet. Den kan innebära en bestämmelse att barnet ska bo på ett speciellt ställe, ge den person som har ansvar för barnet rätt att begränsa barnets friheter eller förbjuda barnet att besöka ett speciellt ställe.¹⁶² Den kan även innebära ett beslut om att kontrollera barnet genom att begränsa var barnet kan röra sig med ett ”movement restriction condition”. En begränsning av rörelse kan innebära att det i ordern skrivs ner vart barnet får röra sig och att barnets rörelse övervakas med hjälp av en fotboja.¹⁶³ Barnet kan bli placerat i ett särskilt

¹⁵⁵ CH(S)a, s. 79(2)(c).

¹⁵⁶ CH(S)a, s. 79.

¹⁵⁷ CH(S)a, s. 90.

¹⁵⁸ CH(S)a, s. 90 & 91(1).

¹⁵⁹ CH(S)a, s. 91(3).

¹⁶⁰ CH(S)a, s. 93.

¹⁶¹ CH(S)a, s. 107(3) & 108.

¹⁶² CH(S)a, s. 83.

¹⁶³ CH(S)a, s. 83(2)(d) & 84.

ungdomshem ("secure accomodation"), det kan bli tvingat att genomgå en läkarundersökning, få läkarvård eller annan vård. En "compulsory supervision order" kan även innebära bestämmelser om att barnets umgänge med en speciell person eller en viss sorts människor inskränks. Utöver dessa krav kan hearingen ange andra speciella krav barnet ska följa, t ex. att det ska delta i socialtjänstens frivilliga åtgärder samt krav den verkställande myndigheten ska följa gentemot barnet.¹⁶⁴

5.2 Det skottiska systemet i praktiken – intervju med en Panel Member

Janet Fabb är utbildad socialsekreterare (Social worker). År 1976 började Janet arbeta som socialsekreterare i Glasgow men hon är från början utbildad i USA där hon tidigare även har arbetat, både i New York och i Massachusetts. Janet arbetade som socialsekreterare i Glasgow i ungefär tjugo år och efter det arbetade hon som socionomlärare på University of the West of Scotland i ytterligare tjugofyra år. Idag är Janet pensionär och för ungefär ett och ett halvt år sedan började hon volontärarbeta som panelmedlem inom CHS, vilket hon tidigare inte fått göra på grund av hennes arbete. Janet har nyligen gått en fortsättningsutbildning som gör att hon nu kan leda hearingen i form av ordförande för panelen.

När Janet kom till Glasgow var CHS bara några år gammalt och i Janets ögon var det ett underbart system. Hon hade då bara arbetat i New York vars system var fokuserat på att straffa. När ett barn skulle behandlas i domstol där brukade socialsekreteraren och åklagaren bestämma vilka åtgärder de ansåg var lämpliga och sen presentera dem för domaren. Om domaren visste att socialsekreteraren och åklagaren kommit överens om åtgärderna brukade han döma som de hade bestämt. Det var ingen som lyssnade eller tog hänsyn till barnet förutom att socialsekreteraren hade pratat med barnet.

Tanken att runt ett stort runt bord kunna samla alla relevanta personer och diskutera barnets problem och komma fram till den bästa lösningen tycker Janet är en fantastisk tanke. Men det finns inte något system som är perfekt och tidiga problem med CHS var att det uppstod en "vi-mot-dem-känsla" mellan familjen som var på hearingen och de som deltog i och med sin yrkesmässiga profession. Ofta kom familjen från en lägre socioekonomiskklass än panelmedlemmarna, socialsekreterarna och andra deltagare i hearingen vilket bidrog till denna klyfta. Idag tycker Janet att detta har förbättrats då det är vanligt att panelmedlemmarna kommer från samma socioekonomiskklass som familjerna, dock brukar panelmedlemmarna inte ha haft lika problematiska familjeförhållanden.

¹⁶⁴ CH(S)a, s. 83.

Janet lyfter fram att en hearing under CHS är den sista utvägen som tillämpas när det inte har gått att lösa problemen via frivilliga insatser från socialen. Om barnet har begått ett brott är själva brottet en faktor det tas hänsyn till när det beslutas om en hearing ska hållas. Men när polisen hänvisar barnet till reportern vidtar även socialtjänsten åtgärder och en hearing hålls bara om flera faktorer i barnets bakgrund indikerar på att tvångsåtgärder behöver vidtas. När ett fall tas upp i en hearing så har panelmedlemmarna fått ta emot och ska ha läst socialtjänstens utredning vilken även ska innehålla ett förslag på lämpliga åtgärder.

Under hearingen är det ordförandens uppgift att se till att alla närvarande är relevanta personer och leda hearingen och se till att alla får komma till tals. Ofta inleder ordföranden med att prata direkt med reportern eller socialsekreteraren vilket Janet anser stärker familjens ”vi-mot-dem-känsla” och hon tycker att det är bättre när ordförande istället vänder sig direkt till familjen och låter dem berätta vad de tycker problemet är. Tanken med hearingen är att barnet ska få göra sin röst hörd, innan hearingen har barnet en möjlighet att fylla i ett formulär där hon själv får identifiera sina problem. Det är inte vanligt att barnet pratar så mycket under hearingen och enligt Janets uppfattning brukar barnet bara motvilligt svara på frågor. Panelen har en möjlighet att tala i enrum med barnet, men då detta samtal inte är konfidentiellt gentemot de andra utan måste återges i stora drag när övriga deltagare kommer tillbaka in så är samtalen inte alltid givande.

Om barnet som hearingen hålls för har begått ett brott finns det med i den rapporten panelmedlemmarna läser men under hearingen ligger fokus inte på den brottsliga handlingen utan snarare på de bakomliggande faktorerna till att brottet överhuvudtaget begicks, t. ex. föräldraförmågan. När alla relevanta personer har fått säga sitt ska panelmedlemmarna fatta beslut. De tre medlemmarna fattar varsitt beslut, de för inte någon diskussion utan varje medlem ska själv motivera och ge sitt egna beslut och det beslut som har majoritet blir det som gäller. Om beslutet inte är enat skrivs både motiveringen bakom det gällande beslutet och den skiljaktiga meningen ned i det dokument som upprättas till deltagarna efter hearingen då det kan vara aktuellt vid ett överklagande.

Om det anses lämpligt med tvångsåtgärder är det vanligast att panelen bestämmer att barnet måste följa den vårdplan socialtjänsten har satt och se till att det finns olika delmål på den. De har möjlighet att komma med åsikter på vårdplanen men det är socialtjänsten som är experterna på vilka åtgärder som finns tillgängliga. Den möjlighet panelen har att välja elektronisk övervakning som tvångsåtgärd är inte något som Janet varit med om. Hon förklarar att tanken med åtgärden är att den ska användas om alternativet är att placera den unga i särskilt ungdomshem. En insats med elektronisk övervakning ges i kombination med en särskilt intensiv stödgrupp från socialtjänsten. Den elektroniska övervakningen kan sätta upp osynliga barriärer barnet ska befinna sig inom eller utom. Dessa barriärer kan gälla vid speciella tider, om barnet ska vara hemma på kvällarna så är det då de inte ska överskridas. Elektroniska barriärer kan även sättas upp

runt platser barnet inte ska besöka t ex. runt ett köpcentrum där barnet brukar snatta. När barnet passerar barriärerna går ett larm hos de som tillhandahåller elektroniken och de har fått order från stödgruppen om när de ska ringa till stödgruppen och berätta om övertrampet. Det är inte alltid de vill ha information varje gång barriärerna har överskridits. När stödgruppen får ett samtal om larm bestämmer de själva om de ska åka på larmet eller om de ska rapportera det vidare till barnets specifika socialsekreterare som senare får ta upp det på mötet med barnet. Enligt Janet är fotboja inte en åtgärd som panelen ofta väljer och för ungefär 1,5 år sedan hade fyra barn elektroniskt övervakning i Skottland.

Panelen kan bestämma när de fattar beslut att de vill hålla en omprövning av hearingen tre månader senare. Föräldrarna och barnet kan när som helst efter tre månader kräva en omprövning. Socialsekreteraren kan begära en omprövning när som helst. Om det inte begärts någon omprövning så ska den ske efter elva månader. Om en bestämd tvångsåtgärd inte genomförts kommer fallet tillbaka till hearingen för att undersöka varför åtgärden inte har genomförts. En anledning kan vara för att socialsekreteraren har insett att åtgärden inte var en bra idé. Janet tycker inte det är en bra utveckling att paneler har börjat begära en omprövning redan vid första hearingen då det indikerar att de inte litar på att socialtjänsten gör sitt jobb.

Det Janet tycker är bäst med det skotska systemet är strukturen. Att barnets röst är utgångspunkten vid hearingen och att en lekmanjury tar besluten tycker hon är en väldigt bra idé. Som gammal lärare anser hon att utbildningen för panelmedlemmar skulle kunna förbättras och önskar bland annat att de fått mer utbildning i barnkonventionen vilken mest nämndes i förbigående. Hon tycker att det är lite för lätt att arbetet inom CHS blir rutinmässigt för panelen, reportern och socialtjänsten och att de då missar att se just det enskilda barnet. Ibland önskar Janet även att panelen hade möjlighet att ställa krav på föräldrarna, vilka har ett stort ansvar över barnets liv men lever kanske inte alltid upp till rollen som den perfekta föräldern.¹⁶⁵

5.3 Kommentarer

Höjningen av åldern när ett barn kan bli åtalat i domstol från 8 till 12 års ålder är en höjning som är mer konform med andra europeiska länder. Visserligen var det antagligen inte särskilt vanligt att någon yngre än 12 år begick ett så pass allvarligt brott att det skulle bli aktuellt med ett åtal. Att ha den sortens flexibla ålder när ett barn kan bli straffat för sina handlingar ställer ett stort krav på reportern och Lord Advocate för att ett beslut om åtal i domstol inte ska vara godtyckligt.

Det skotska systemet har ett väldigt välutvecklat system för i vilka steg ett barn som begår ett brott ska hanteras. Att CHS är nationellt styrt med ett särskilt organ som granskar och arbetar för att ett enhetligt CHS ska verka

¹⁶⁵ Intervju med Janet Fabb, 2011-11-16.

över hela Skottland gör att det finns en trygghet för likabehandling oavsett vilken kommun du bor i. Det finns inte några regler för exakt hur brottsligt barnet måste vara för att bli hanterat inom CHS. Det finns inte några specifika krav som brottslig verksamhet eller socialt nedbrytande beteende. Bedömningarna ska göras från fall till fall med fokus på det enskilda barnet och vilka åtgärder som anses vara lämpliga för barnets bästa.

Att personer som inte är jurister utan lekmän från olika bakgrunder ska bestämma vilka åtgärder som behöver tas bidrar till känslan av att CHS inte ska vara en rättegång utan en resurs. Genom att arbetet sker helt ideellt måste uppdraget locka de som faktiskt är genuint intresserade av att påverka. Det är dock av stor vikt för att systemet ska fungera på ett bra sätt att panelmedlemmarna ska få en bra utbildning i hur CHS systemet fungerar, i vad som är gällande nationell rätt för barn och i barnkonventionen. För att resultatet av hearingen ska bli lyckat krävs att socialsekreteraren har gjort ett bra jobb då det är dennes vårdplan panelen tar ställning till men det är positivt att panelen har möjlighet att komma med synpunkter på vårdplanen. Resultatet av en hearing kan innebära ett stort ingripande i barnets personliga integritet trots att en förhandling i domstol inte sker. Det är en svår avvägning om systemet skulle garantera en bättre rättssäkerhet för barnen om en utbildad domare var med i panelen eller inte. Men panelen är inte där för att döma barnet utan för att hjälpa och helst komma fram till en lösning som förvisso innebär tvångsåtgärder men även främjar barnets förståelse och delaktighet. Genom att ha en domare på plats blir hearingen mer formell och om det tidigare skapades en ”vi-mot-dem-känsla” bara av den anledningen att panelmedlemmarna kom från en högre socioekonomisk klass skulle ett system med en domare skapa en ännu tydligare gräns mellan familjen och de med bestämmanderätt.

Då en hearing är utformad att fungera för att hantera det enskilda barnet gör att den har ett tydligt barnperspektiv. Genom att barnet ges möjlighet att uttrycka sig både i skriven form innan en hearing och i muntlig form under den är det tydligt att tanken med systemet är att barnet ska få göra sin röst hörd. Om barnet i praktiken gör sin röst hörd är en annan fråga.

Genom att på en hearing samla alla personer som är relevanta för barnet, inte bara föräldrar utan även lärare och andra personer som har en betydande position i barnets liv runt ett stort bord gör att fokus verkligen hamnar på barnet och dess problem. Det ger barnet en chans att både få göra sin röst hörd och förstå allvaret i situationen då så många människor har samlats för att det behöver ske en förändring i barnets liv. Den variation av relevanta personer som kan vara närvarande vid en hearing kan även bidra till att föräldrarna får en bättre förståelse för omfattningen av problemen.

När det gäller tillgängliga tvångsåtgärder finns det möjlighet att besluta om åtgärder som innebär att barnet måste flytta hemifrån men det går även att bestämma att åtgärder ska tas medan barnet fortfarande bor hemma. Möjligheten att bestämma att barnet inte ska umgås med en person eller en viss sorts människor är en åtgärd som skulle vara bra om barnet börjat

hamna i dåliga kretsar till exempel olika ungdomsgång som begår brott. Det är antagligen väldigt svårt i praktiken att upprätthålla ett beslut som innebär att barnet förbjuds ett visst umgänge utan att ändra något annat i barnets vardag. En åtgärd som innebär att barnet blir övervakat genom fotboja låter mer som ett straff än en åtgärd som kan utföras för barnets bästa. Men om barnets problem ligger i att det sena kvällen och nätter beger sig hemifrån och möter upp med andra ungdomar och begår brott eller gör andra saker som inte är bra för barnets utveckling kanske en elektronisk övervakning är en enklare åtgärd för att beteendemönstret ska avhjälpas än att barnet måste flytta. Ett elektroniskt chip löser frågan rörande var ett barn befinner sig men det löser inte problemet med att barnets förälder från början kanske skulle haft bättre kontroll på sitt barn.

6 En jämförelse mellan Sverige och Skottland

Barn kan begå hemska brott. Under perioden den här uppsatsen har skrivits har en tioårig pojke erkänt att han mördat ett fyraårigt barn i Ljungby. Genom medias bevakning av fallet är det förutom åldrarna på förövaren och offret känt att barnet blev strypt med ett hopprep och att förövaren hade ett uppsåt att döda. Då barn i Sverige som är under 15 år inte blir lagförda för brottet överhuvudtaget och barn i Skottland bara blir lagförda för brottet om de blir åtalade i domstol är det inte helt tydligt hur omfattande problemet med barn som begår brott är. Kapitlet inleds därför med att titta på lite statistik från båda länderna, för att kunna sätta ett finger på hur stort problemet med barn som begår brott är.

I både Sverige och Skottland hanteras barn som begått brott med hög sekretess. För att jämföra skillnader och likheter hos systemen har jag därför istället valt att belysa ett rättsfall från Europadomstolen där två tioåriga pojkar i England mördat ett tvåårigt barn. Jag börjar med att beskriva hur fallet hanterades från början i England och vilken kritik rättegången fick av Europadomstolen. Med samma utgångspunkter som i fallet undersöks sedan hur liknande fall hade hanterats i Sverige respektive Skottland. Från den svenska hanteringen går givetvis liknelser att dra till den troliga hanteringen av pojken i Ljungby. Avslutningsvis sker en jämförelse av systemen där jag tittar på vilka likheter och skillnader systemen har och om det är något i det skotska systemet som det svenska skulle kunna ta lärdom av.

6.1 Begår barn brott?

6.1.1 Den svenska statistiken

Den svenska kriminalstatistiken är konstruerad för att hantera personer som begår brott efter att de har uppnått straffmyndighetsålder och kan lagföras genom dom eller åklagarbeslut. Det går att få fram information om hur många brott som varje år är uppkärlade genom beslutsgrunden ”Misstänkt yngre än 15 år”. Av den statistiken framgår inte hur många barn som faktiskt har begått brotten utan bara hur många brott som begåtts. Uppklaringsbeslut med denna beslutsgrund visar inte de fall där en person under 15 år begått ett brott tillsammans med någon straffmyndig, då redovisas brottet i den vanliga statistiken. En del fall avskrivs även med andra beslutsgrunder än ”Misstänkt yngre än 15 år” och en del fall kan avskrivas med denna beslutsgrund utan att det faktiskt är utrett att brottet begåtts eller att handlingen var brottslig. Genom att den svenska kriminalstatistiken är så pass oklar när det gäller barn som inte uppnått straffmyndighetsålder genomförde Brå en undersökning för att komma fram

till hur många barn som faktiskt misstänktes för brott 2005. Antalet uppklarade brott med beslutsgrunden ”Misstänkt yngre än 15 år” var 14 500 stycken. Genom att gå igenom uppklarade brott med denna beslutsgrund och brott avskrivna av andra anledningar kom Brå fram till att 19 000 barn misstänktes för att ha begått brott under 2005. Det vanligaste brottet var stöld eller snatteri följt av misshandel.¹⁶⁶ Under 2010 klarades ungefär 15 000 brott upp med beslutsgrunden ”Misstänkt yngre än 15 år”.¹⁶⁷ Det är ungefär lika många brott som 2005, vilket skulle kunna innebära att ungefär lika många barn misstänkts för att ha begått brott det vill säga runt 19 000 barn.

I statistik från socialtjänsten framgår det att under 2010 var totalt ungefär 25 000 barn mellan 0–20 år föremål för heldygnsinsatser via SoL eller LVU vilket innebär att dessa barn i nästan alla fall är placerade utanför det egna hemmet. Av dessa var 6200 barn omhändertagna via LVU och 2200 barn omhändertogs omedelbart. Av de som omhändertogs omedelbart var det 800 barn som omhändertogs på grund av sitt eget beteende. Desto äldre barnen var desto vanligare var det att orsaken för ett omhändertagande var barnets eget beteende och inte brister i hemmiljön. Det totala antalet heldygnsinsatser med barn mellan 13-17 år har kraftigt ökat de senaste åren, särskilt bland pojkar. Ungefär 28 300 barn behandlades under 2010 genom socialtjänstens öppenvårdsinsatser.¹⁶⁸ Av statistiken framgår inte vilket beteende som har lett till omhändertagande (så som självdestruktivt beteende, begått brott, missbruk). Bortsett från konstaterandet att det är vanligare i högre åldrar att omhändertagande enligt LVU sker på grund av barnets beteende så framgår inga siffror på hur denna utveckling sker. Statistiken från socialtjänsten ger ingen tydlig bild över hur de dryga 19 000 barn under 15 år som har begått brott hanterats.

6.1.2 Den skotska statistiken

I Skottland finns det tydlig statistik över hur många barn som årligen hänvisas till reportern för att någon anser att barnen har ett behov av en prövning inom CHS. Under perioden 1 april 2010 till 31 mars 2011 hänvisades cirka 39 000 barn av olika anledningar till reportern i 8 000 barns fall var anledningen att de hade begått ett brott.¹⁶⁹ Den här statistiken täcker bara fall där någon, oftast polisen, har ansett att en tvångsåtgärd behöver vidtas gentemot barnet och inte fall där polisen har gett den unga en varning eller sett till att barnet blivit hanterat inom socialtjänsten. Antalet anmälda brott där gärningsmannen var ett barn är antagligen ganska många fler än 8 000.

¹⁶⁶ Brå rapport 2007:16, Barn som begår brott, s. 25ff.

¹⁶⁷ Brå rapport 2011:11, Kriminalstatistik 2010, s. 109.

¹⁶⁸ Socialstyrelsen, Barn och unga – insatser år 2010, s. 22ff.

¹⁶⁹ Scottish Children’s Reporter Administration, Online Statistics 2010/2011, Table 8 a.

6.2 Fallet om James Bulger

Fallet om mordet på James Bulger är det mest uppmärksammade barnamordet i Storbritannien. Detta då James Bulger blev brutalt mördad av två tioåriga pojkar.

Robert Thompson och Jon Venables (i rättsfallet kallas de för T och V) skolkade från skolan den 12 februari 1993. I ett köpcentrum utanför Liverpool kidnappade de den två år gamla James Bulger från hans mamma. De tog med honom på en promenad på ungefär 3 km varefter de slog ihjäl honom och lämnade honom på ett järnvägsspår för att bli överkörd av ett tåg. Detta utspelade sig i England där straffmyndighetsåldern är 10 år och pojkarna kunde därför bli åtalade i domstol för mordet på James.¹⁷⁰ Under de nio månader som gick mellan att pojkarna blev anhållna tills de blev fällda fick de ingen vård för att vården hade kunnat påverka deras erkännande.¹⁷¹

6.2.1 Rättegången i England

Pojkarna blev åtalade i en vanlig domstol inför en domare och en jury bestående av tolv medlemmar, domaren och advokaterna hade på sig den traditionella klädseln för en rättegång, peruk och kåpa. Rättegången var öppen för allmänheten, mediebevakningen var väldigt stor både i och utanför rättssalen. Enligt gällande engelsk rätt bestämdes det att varken barnens namn eller bild fick publiceras.

Pojkarna hade blivit förberedda för rättegången genom att de hade fått besöka rättegångssalen och fått information om processen genom ett informations-kit framtagen till barn som är vittnen. Under själva rättegången hade åtgärder tagits för att anpassa den till deras ålder. De fick sitta på en upphöjd plats, så att de skulle kunna se vad som hände. Rättegångsdagarna var kortare än vanligt för att reflektera en skoldag och tio minuters paus togs varje timme. Domaren skulle även avbryta rättegången för en paus varje gång barnen visade tecken på trötthet eller stress.

Juryn ansåg att båda barnen var skyldiga för mordet på James, domaren dömde dem till straffet "Detention during Her Majesty's pleasure". Detta straff ska ges till barn under 18 år vilka är dömda för mord i stället för livstids fängelse, vilket en vuxen mördare hade dömts till. När detta straff ges bestäms den kortaste tiden barnet måste sitta i förvar och när den tiden har gått testas det om det är säkert att släppa ut barnet. Barnet ska släppas om det inte är att anses vara farligt. Om barnet släpps är det villkorligt frigiven på livstid och beslutet att släppa barnet kan därför bli återkallat under hela barnets livstid. När barnet släpps ska straffet ha haft effekten att

¹⁷⁰ V v United Kingdom (2000) 30 E.H.R.R. 121.

¹⁷¹ Se Haydon & Scraton, 'Condemn a Little More, Understand a Little Less', *Journal of Law and Society*, s. 422.

barnet har blivit avskräckt från att begå nya brott och barnet anses ha sonat det begångna brottet.

Den kortaste tid ett barn ska sitta i förvar bestäms av Secretary of State efter rekommendationer från den dömande domaren och Lord Chief Justice (överdomaren). I fallet med V och T föreslog den dömande domaren att ett minimistraff på 8 år var lämpligt med hänsyn till barnens ålder och det allvarliga brottet. Domaren ansåg att en vuxen som begått samma brott skulle ha fått ett straff på runt 18 år. Överdomaren ansåg att ett minimistraff på 10 år var lämpligt. När Secretary of State skulle besluta den kortaste strafftiden hade han fått in väldigt många namninsamlingar, runt 300 000 personer hade i någon form uttryckt åsikter om att barnen skulle få ett väldigt hårt straff alternativt aldrig släppas ut. Secretary of State beslutade att den kortaste tid pojkarna skulle sitta inne var 15 år. En av anledningarna till hans beslut var just den stora allmänna oron. Tidsbegränsningen av Secretary of State blev överklagad, utredd och ogiltigförklarad då han inte skulle ha tagit hänsyn till det allmänna intresset.¹⁷²

Efter rättegången och den fällande domen släpptes det på restriktionerna mot publicering av namn och bild på de åtalade. Tidningarna publicerade gladeligen stora bilder med namnen på barnen tillsammans med rubriker såsom ”How Do You Feel Now, You Little Bastards?”¹⁷³

6.2.2 Europadomstolen

Barnen överklagade flera punkter av den engelska domen till Europadomstolen och domstolen ansåg att i vissa delar hade den engelska domstolen brutit mot de mänskliga fri- och rättigheterna.

T och V hade inte fått en rättvis rättegång då de inte hade kunnat delta effektivt i den och England hade då brutit mot artikel 6 i Europakonventionen. Europadomstolen ansåg att de inte ville lägga sig i vad som är en lämplig minimiålder för straffmyndighet men tryckte på hur viktigt det är att barnet hanteras på ett sätt som helt och fullt tar hänsyn till barnets ålder, mognad, intellektuella och känslomässig utveckling. Åtgärder ska tas för att fördjupa barnets förmåga att förstå och delta i förhandlingarna. Rättegången ska också i största möjliga mån motverka att barnet känner sig skrämmd och hämmad av rättegången.

Europadomstolen ansåg att omständigheter som i en vuxen persons rättegång kan anses skydda den tilltalades rättigheter till en rättvis rättegång såsom mediebevakning inte uppfyller samma funktion när ett barn är åtalat. I detta fall ansåg domstolen att det skulle ha varit lämpligt att begränsa antalet deltagande journalister och privatpersoner under rättegången utan att det skulle inskränka på den kontrollfunktion media och privatpersoner har.

¹⁷² V v United Kingdom.

¹⁷³ Se Haydon & Scraton, ‘Condemn a Little More, Understand a Little Less’, Journal of Law and Society, s. 423.

Europadomstolen ansåg att i själva förfarandet vidtogs visserligen åtgärder för att anpassa rättegången till två elvaåringar men att formaliteten och ritualerna ibland måste ha varit obegripliga och skrämmande för två så unga barn. Åtgärder som tillgreps för att öka deltagandet från barnen såsom en förhöjd sittplats snarare ledde till att barnen kände sig utsatta och uttittade. Den extrema mediebevakningen både i och utanför rättssalen påverkade inte bara pojkarna utan även vittnena och juryn. Europadomstolen ansåg sammanfattningsvis att pojkarna inte effektivt kunnat delta i rättegången och hade därför inte fått en rättvis rättegång.

Pojkarna hade inte heller fått en rättvis rättegång när det gällde att en dom ska ges av en oavhängig och opartisk domstol. Europadomstolen ansåg att Europakonventionen och artikel 6 även gick att applicera på detta fall där straffsatsen sätts utanför domstolen och ansåg att samma krav ska ställas på Secretary of State som ställs på domstolen. I det här fallet hade Secretary of State uttryckligen i sitt beslut om ett straff på 15 år tagit hänsyn till pressen från allmänheten som krävde ett hårt straff.

När T och V:s fall togs upp i Europadomstolen 1999 hade pojkarna fortfarande inte fått veta vilken minimitiden för deras straff var. När ett tidsbestämt straff inte hade satts kunde de inte heller få sitt straff prövat. Detta ansåg domstolen inkräktade i deras rätt till frihet och säkerhet.¹⁷⁴

6.2.3 Den svenska lösningen

Av de uppgifter som har offentliggjorts om mordet i Ljungby finns en del paralleller till uppgifterna om brottet i Bulger-fallet. De mest uppenbara likheterna är att åldern på förövarna är i båda fallen 10 år, att offren är väldigt unga och att barnens handlingar har lett till dödlig utgång. Men där slutar likheterna. Hanteringen av den svenske pojken kommer att vara väldigt annorlunda jämfört med hanteringen av V och T. Här följer en redovisning av hur den tioåriga pojken från Ljungby ska ha hanterats och hur V och T hade hanterats om de begått brottet i Sverige.

Då mord är ett brott med minst ett tioårigt fängelsestraff i straffskalan ska polisutredningen ha fortsatt för att klarlägga alla fakta i fallet oavsett vid vilken tidpunkt pojkarna erkände.¹⁷⁵ Socialtjänsten ska ha blivit underrättade så fort pojkarna misstänktes för brottet och representanter ska ha närvarat vid alla förhör. Pojkens vårdnadshavare ska också kontaktats och kallats till förhören. Utredningen hade inte fått ta mer än tre månader och utredningen ska ha hållits av någon med särskild erfarenhet av att arbeta med unga lagöverträdare. Så fort utredningen var färdig ska en kopia av utredningsprotokollet ha skickats till socialnämnden.

¹⁷⁴ V v United Kingdom.

¹⁷⁵ Se, 3 kap 1 § BrB och 31 § LUL.

Så fort pojkarna misstänks för brotten ska socialtjänsten efter en informell förhandsbedömning påbörjat sin utredning av dem. Att döda ett annat barn är ett allvarligt brott och vårdbehovet är stort. Det skulle antagligen omgående ha blivit aktuellt att besluta om tvångsåtgärder och bereda dem vård enligt LVU. Då det inte är känt om pojkarna tidigare sysslat med brottslighet som uppfyller kriterierna för brottslig verksamhet skulle bestämmelserna om tvångsvård uppfyllas på grund av att kriteriet socialt nedbrytande beteende. Socialtjänstens fokus skulle ligga på att bereda pojkarna vård för att hjälpa dem bearbeta händelsen och motverka en fortsatt ogynnsam utveckling. Barnen skulle antagligen få en särskilt kvalificerad kontaktperson utsedd och vården skulle planeras efter de individuella behov socialtjänsten anser att barnen har. Antagligen skulle barnen till att börja med vårdas på ett särskilt ungdomshem. Barnen skulle beredas vård tills socialtjänsten anser att de inte längre har ett behov av den.

Till skillnad från det engelska fallet så skulle pojkarna i Sverige inte utsättas för någon rättegångsliknande process på grund av brottet. Det mest påfrestande för dem skulle vara polisförhören och där får de ha med sina föräldrar. För att tvångsomhändertaga barnen skulle däremot en LVU-förhandling hållas. Den skulle ske bakom stängda dörrar vilket stänger press och allmänheten ute. Den svenska rapporteringen av händelsen skiljer sig drastiskt från den engelska. Det läckte tidigt uppgifter i media om att det skulle vara ett barn som var mördaren i Ljungby men efter ett tag tystnade spekulationerna. När det offentliggjordes att en tioårig pojke erkänt brottet rapporterades det givetvis men istället för att hänga ut pojken som ett monster har det rapporterats att pojken har erkänt brottet och vårdas nu inom socialtjänsten. Genom att media inte har så mycket att rapportera och den allmänna synen i Sverige att det snarare handlar om tragiska bakomliggande förhållanden än att pojken är en livsfarlig mördare gör att det inte blir samma allmänna mobb mot tioåringen som mot pojkarna i England. Visserligen är det en stor skillnad i Ljungby fallet från Bulger fallet att i England kidnappade V och T en helt främmande pojke från ett köpcentrum medan i Ljungby lär tioåringen i alla fall haft en uppfattning om vem fyraåringen var.

6.2.4 Den skotska lösningen

Mordet på Bulger ägde rum ungefär tjugo mil från den skotska gränsen. När mordet skedde 1993 var straffmyndighetsåldern i Skottland fortfarande 8 år och det är möjligt att pojkarna då skulle ha hanterats på ett annat sätt än idag. Idag skulle pojkarna inte kunna bli åtalade i domstol för brottet då de inte hade fyllt 12 år när brottet begicks. Då de är över 8 år gamla kan de ändå anses skyldiga för brottet men de skulle hanteras inom CHS.

När polisens utredning kommer fram till att två tioåringar är misstänkta för mordet skulle Children's Principal Reporter kontaktas, då en informell eller formell varning inte skulle vara tillräckligt med tanke på det begångna brottet. Reportern fortsätter att utreda barnen och tar hänsyn både till omständigheterna i fallet men även till andra saker i barnens bakgrund när

reportern bestämmer om en hearing ska äga rum för att vidta tvångsåtgärder eller om det är tillräckligt att de sociala myndigheterna hanterar barnen. Vid ett så här allvarligt brott borde reportern anse att barnet är i behov av den hjälp som kan ges barnet genom att vidta tvångsåtgärder emot det. Reportern ska följa bestämmelserna i barnkonventionen och då arbeta för att resultatet av en hearing ska bli det som är att anse som barnets bästa.

Om reportern bestämmer att en hearing ska hållas bestämmer reportern även var den hålls. Eftersom pojkarna hade erkänt brottet så kan Children's Panel vid det första tillfället hålla en hearing och om de anser att barnen har ett behov av skydd, vägledning, vård och/eller kontroll kan tvångsåtgärder vidtas gentemot barnen. Beslutet från panelen skulle innehålla bestämmelser om var barnet ska bo, vilken vård barnet behöver, om det behövs ytterligare restriktioner i exempelvis rörlighet. Panelen ställer även krav som de sociala myndigheterna måste uppfylla när de verkställer beslutet gentemot barnen.

Medieuppbådet skulle antagligen vara mycket stort med tanke på att brottet skulle vara uppmärksammat i hela Storbritannien. Det kan vara tillåtet för journalister att delta i en hearing men i detta fall skulle de antagligen inte få vara med då det är möjligt att deras närvaro kan framkalla oro hos barnen. Beslut från en hearing är inte officiella och hearingen behöver inte dela med sig av sitt beslut om de anser att det skulle skada barnen.¹⁷⁶ Genom att dessa restriktioner finns skulle media inte kunna rapportera lika mycket som i England och de skulle inte få hänga ut pojkarna i media efter hearingen.

Själva hearingen är redan utformad för att ett barn ska känna sig bekväm under den och de som arbetar med barnen skulle vara människor med god erfarenhet av att hantera barn. Det är varken någon domare eller jury med som låter sig påverkas av det mediala trycket utan det är en grupp människor som ska besluta tillsammans med barnen hur de gemensamt ska utveckla en plan för att hjälpa dem.

6.3 Kommentarer

Fallet med James Bulger är väldigt omdiskuterat och det väcker mycket känslor hos väldigt många i England, där de fortfarande ses som två tioåriga monster. Pojkarna fick förvisso nya identiteter när de släpptes ut men media hade ändå koll på dem. Under 2010 fick media reda på att V åter satt i fängelse, det mediala trycket fick myndigheterna att gå ut med uppgifter om att anledningen var att han var misstänkt för barnpornografibrott.¹⁷⁷

Europadomstolen säger inte något direkt sensationellt utan exempelvis att alla ska kunna delta effektivt i sin rättegång, en dom ska inte påverkas av ett stort tryck från allmänheten och en dömd ska veta vilket straff han avtjänar.

¹⁷⁶ Children's Hearings (Scotland) act 2011 asp. 1 s. 178(1).

¹⁷⁷ Se, artikel från the Guardian, hämtad 2011-11-04.

<http://www.guardian.co.uk/uk/2010/mar/07/jon-venables-alleged-child-porn-offences>

Europadomstolen väljer att inte uttrycka en åsikt om lämplig straffmyndighetsålder men anser att hänsyn ska tas till ålder och mognad, vilket är kraven som återfinns i Barnkonventionen.

Rehabiliteringsteorin ligger till grund för hur Sverige och Skottland hanterar barn som begått brott. I Skottland finns dock möjligheten att åtala barn som är 12 år gamla i domstol, men bara vid riktigt allvarliga brott. Resonemanget handlar om när ett barn anses ha förmågan att begå brott och inte en bestämd ålder när barn är att anse vara straffmyndiga.

Det skotska CHS systemet är ett nationellt organ och ska fungera likadant över hela Skottland. Den svenska hanteringen grundar sig i hur de olika kommunerna väljer att lägga upp sitt arbete, en LVU-förhandling sker dock i domstol och domstolsförhandlingen ska se likadana ut i hela landet.

I Sverige är det väldigt högt ställda kriterier på när barnets kriminella beteende kan medföra tvångsåtgärder. I Skottland finns det inte några specifika krav förutom principen att ett ingripande bara får ske om resultatet av ingripandet blir bättre för barnet än att inget ingripande gjorts. Det blir en prövning från fall till fall om denna princip uppfylls eller inte.

I Skottland hålls en hearing när reportern anser att barnet behöver mer hjälp från samhället och fokus ligger på alla barnets problem såsom familjesituation, skolresultat, mognad och en av alla delar som det tas hänsyn till är det begångna brottet. Tanken med CHS är även att barnet ska känna sig delaktigt, förstå varför hearingen hålls och då vilja delta i åtgärdsprogram. I Sverige innebär en LVU-förhandling att det genom en rättsprocess fattas ett beslut om att ett barn ska tvångsomhändertas.

När en LVU-förhandling eller en hearing ska hållas krävs det i bägge länderna att en utredning av barnet skickats in och att den ska innehålla en vårdplan. I det skotska systemet är ingen domare närvarande under hearingen utan alla beslutsfattare är lekmän. I Sverige är det i regel en domare och tre nämndemän när fallet dras i förvaltningsrätt, vilket innebär att nämndemännen har majoriteten av rösterna.

Om det ska beslutas om en tvångsåtgärd med stöd av LVU sker förhandlingen i domstol och förfarandet sker enligt gällande förvaltningsprocessrättsliga regler. En hearing hålls däremot inte i en domstol eller domstolsbyggnad utan det sätts stor vikt på att den ska hållas i en annan lokal just för att det inte ska jämföras med en rättegång. Det är även viktigt att alla deltagare sitter runt samma bord för att det ska kännas mindre skrämmande och förmedla en känsla av enhetlighet istället för en "vi-mot-dem-känsla". Det är dock svårt att helt arbeta bort klyftorna då det som Janet beskrev ofta uppstår en spärr mellan de som är utbildade för att hantera barn och familjen.

Syftet med en hearing, att den på ett mer informellt plan än en LVU-förhandling, ska komma fram till en lösning på problemen är en väldigt

spännande lösning som har fungerat väl i Skottland i snart fyrtio år. Barnet ges en möjlighet att vara väldigt delaktigt i processen och hearingen har ett utvidgat nät över vilka som är relevanta för barnets välmående och utveckling, det är inte bara föräldrarna som är viktiga i barnets liv. Att på en hearing ha möjlighet att visa både familjen och barnet att personer faktiskt bryr sig kan ha en positiv effekt på både föräldrarnas och barnets inställning.

Åtgärderna som kan tas gentemot ett barn i Skottland är även de mer konkreta än de svenska. I Sverige finns det bara ett fåtal gemensamma bestämmelser om vilka åtgärder som får tas gentemot ett barn och insatser kan skilja sig mellan kommuner. Vid ett tvångsomhändertagande ska socialtjänsten förvisso ha en vårdplan men beslutet som tas efter en förhandling är om barnet ska bli tvångsomhändertaget eller inte. I Skottland arbetar panelen mer aktivt med att engagera sig i vilka åtgärder som ska tas med utgångspunkt från socialtjänstens förslag. Resultatet av en hearing ska inte bara vara en bestämmelse om ett tvångsomhändertagande utan det ska ha ett mer genomgripande perspektiv. Den lagstadgade möjligheten i det skotska systemet att besluta om fotboja kan framstå som en väldigt ingripande åtgärd men syftet är fortfarande barnets bästa. Om åtgärden används för att undvika en placering på särskilt ungdomshem borde det vara en positiv åtgärd. Att åtgärden inte används i praktiken ger indikationen att det kanske inte av socialtjänsten anses vara den mest lämpliga åtgärden.

Inom CHS är barnets åsikter, erfarenheter och delaktighet något som verkligen uppmuntras även om barnet inte i praktiken alltid tar chansen att verkligen framföra dem. I Sverige är det viktigt för att barnets röst ska bli ordentligt hörd att socialtjänsten, ställföreträdaren och rätten verkligen lyssnar på barnet.

Genom att CHS fungerar likadant över hela Skottland och i och med den nya lagen som i ännu större utsträckning ska ena hanteringen av barn inom CHS ger det en bra säkerhet och trygghet för barnen. Det svenska systemet där väldigt mycket ansvar åläggs åt olika kommuner ger inte samma bild av en rättssäker hantering som det skotska. Det ska inte spela någon roll vilken kommun du bor i för vilken hjälp du får. För att det ska ske en mer enhetlig hantering krävs det att systemet blir mer centralstyrt och till exempel krav på att alla kommuner använder samma mall som underlag för sina utredningar och krav på ett väldigt nära samarbete med polisen.

7 Avslutande kommentarer

Kapitlet avser knyta ihop uppsatsen i en avslutande analys genom att behandla kommentarer från tidigare kapitel. Analysens huvudfokus är hur den svenska hanteringen av barn under 15 år som begår brott kan förändras för att bli mer rättssäker och stärka barnperspektivet.

I första delen diskuteras vilka delar från det skotska systemet som särskilt utmärker sig och hur ett liknande system skulle kunna fungera i Sverige. Därefter diskuteras i vilken utsträckning det svenska och skotska systemet ger barnet möjlighet att göra sin röst hörd. Den tredje delen analyserar rättssäkerheten i dagens svenska modell och kommer med vissa förslag på hur den skulle kunna stärkas. I den fjärde delen diskuteras det om en mer flexibel myndighetsålder skulle vara en möjlig förändring som skulle förbättra den svenska hanteringen av barn under 15 år som begår brott. Sista delen innehåller en kort summering av mina åsikter och några avslutande funderingar.

7.1 Sverige mot Skottland 0-1?

Att jämföra det svenska rättssystemet med ett system som inte ingår i den nordiska rättsfamiljen leder till att det finns väldigt många skillnader i hela rättsmekanismen. Vid en noggrannare titt på det specifika området hur barn som begår brott hanteras så använder sig Sverige och Skottland av samma grund. Båda systemen grundas på rehabiliteringsteorin där barnets välfärd sätts i fokus. Barn ska inte straffas och genom individualprevention lära sig en läxa utan det ska alltid arbetas för att barnet ska få den hjälp det behöver för att kunna fungera och utvecklas i samhället.

Bara för att Skottland använder sig av CHS innebär det inte att deras socialtjänst inte fyller en viktig funktion utan att det genom CHS och SCRA finns ytterligare en person som utreder barnet och undersöker behovet av åtgärder, vilket borde säkerställa att en hearing bara hålls när det verkligen finns ett behov av den. Då CHS och SCRA är nationella organ arbetas det hela tiden för att barn ska garanteras en likabehandling oavsett var i landet de bor. Reportern lär även i sitt arbete märka om den lokala socialtjänsten inte fungerar som den ska. Det skotska systemets kontrollfunktioner gör att det framkallar en bild av en tryggare hantering än det svenska systemet där barnen bara utreds av socialtjänsten och hanteras på kommunal nivå.

Nästa punkt som verkligen stärker det skotska systemet jämfört med det svenska är att CHS modellen till skillnad från en LVU-förhandling helt och hållet är framtagen och anpassad för barn och ett barnperspektiv genomsyrar hela processen. Genom den mer informella hanteringen där både föräldrar

och andra relevanta personer närvarar och alla ges möjlighet kan öka barnets förståelse för att förhandlingen äger rum för att någon bryr sig.

Den svenska LVU-förhandlingen leds av en domare, vilken ska vara en expert på den gällande rätten och ser till att ett tvångsomhändertagande bara sker om det finns sakliga grunder. Domaren är däremot inte någon expert på barn. Det är en stor skillnad från CHS systemet där de tre lekmännen helt ideellt på grund av sitt intresse sitter i panelen och fattar beslut. CHS har valt att inte använda sig av en domare då en hearing inte ska likställas med en rättegång. Barnet ska säkerställas en rättvis bedömning genom att de tre panelmedlemmarna fattar varsin åsikt om utgångspunkten, ingen diskussion sker och ett majoritetsbeslut avgör. Det som stärker det skotska sättet att besluta om tvångsåtgärder är att det verkligen tittar på det enskilda barnets behov. Ett barn som inte uppfyller de svenska kraven på brottslig verksamhet eller socialt nedbrytande beteende kan ändå ha ett behov av tvångsåtgärder men begäran skulle avslås av domaren i en LVU-förhandling om inte kriterierna för att vidta tvångsåtgärder uppfylldes.

Ett system liknande CHS skulle vara en kompletterande åtgärd till den redan föreslagna separata barnskyddslagstiftningen. Det skulle främja förståelsen för varför åtgärder måste vidtas. Grunderna i familjerådslag-modellen påminner lite om CHS genom att en utvidgad familj engageras och ska tillsammans komma fram till en handlingsplan. Familjerådslagen skulle kunna utvecklas till en svensk version av en hearing. Resultatet av en hearing i Sverige borde inte bara innebära att barnet placeras utanför hemmet utan en hearing borde även möjliggöra för åtgärder som idag faller under det så kallade mellantvånget. Om det möjliga resultatet av tvångsåtgärder var mer flexibelt skulle inte gränsen mellan frivilliga åtgärder och tvångsåtgärder vara lika skarp och det skulle inte krävas att barnets situation redan har gått överstyr för ett ingripande.

Det skotska Children's hearings system är ett väldigt spännande system som i vissa delar påminner om det svenska systemet men är format för att bara hantera barn. Att omstrukturera hela det svenska sättet att hantera barn skulle vara ett väldigt omfattande arbete men ett system likt CHS skulle verkligen visa hur viktiga barns rättigheter är. I Sverige skulle det t ex. i varje län kunna finnas ett barnskyddsorgan som arbetar under en barnskyddsmyndighet med att utreda de barn kommunerna i länet anser ha ett behov av tvångsåtgärder. Dessa barn kunde sedan hanteras i ett familjerådslag eller en LVU-förhandling bättre anpassad efter barn där domaren och nämndemännen är utbildade i att hantera barn. Ett barnskyddsorgan skulle även arbeta för att socialnämnderna och socialtjänsterna i kommunerna hanterade barn mer uniformt. Om alla barn hanterades lika inom ett län skulle det lättare gå att kontrollera, jämföra och förbättra hanteringen i Sverige.

7.2 Hur högt måste barnet skrika innan någon lyssnar?

Det är barnet som ska vara i fokus när dess framtid ska avgöras och det är därför viktigt att socialsekreteraren lyssnar på alla barn oavsett ålder. I Sverige där vårdnadshavarens samtycke behövs oavsett barnets åsikt för att frivilliga åtgärder ska bli aktuella spelar det i slutändan inte någon roll om socialsekreteraren har lyssnat på barnet. Det borde alltid vara barnets ålder och mognad som är avgörande vid beslut om frivilliga åtgärder och inte föräldrarnas samtycke. Om socialsekreteraren anser att barnet visar att det har mogna åsikter kan det hända att föräldrarna kan övertalas att lyssna på sitt barn.

I en LVU-förhandling är det viktigt dels att barnets inställning verkligen framgår i socialtjänstens rapport samt att ställföreträdaren är insatt i barnets åsikter. Då barnet hamnar i ett slags beroendeställning till det kombinerade biträdet/ställföreträdaren är det viktigt att barnets åsikter framförs oavsett vad ställföreträdaren anser är bäst för barnet.

I Skottland, i alla fall när ett CHS-förfarande sker ges barnet stora möjligheter att göra sin röst hörd. Barnet har en möjlighet innan hearingen att fylla i ett papper med sina åsikter. Sedan är hela hearingen uppbyggd kring barnet och den är tänkt att främja att barnet själv får uttrycka sig. Om barnet inte vill prata inför alla närvarande i rummet kan panelen själva tala med barnet. Panelen måste dock redogöra för barnets åsikter till övriga deltagare efter pratstunden. Det finns bra möjligheter för barnet att få göra sin röst hörd men det är viktigt att det även fungerar i praktiken.

Det är väldigt viktigt att lyssna på barnets röst då problemet kan se väldigt annorlunda ut från ett barnperspektiv. Genom att vuxna och barn har olika referensramar är det antagligen ingen lätt uppgift att värdera barns åsikter och erfarenheter.

7.3 Garanterar det svenska systemet en rättssäker likabehandling?

Det största problemet med den svenska hanteringen av barn som begår brott är enligt min mening det sätt barn hanteras efter sin kommuns lokala behov och förutsättningar. Det finns väldigt många kommuner i Sverige och arbetet kan därför skilja sig väldigt.

Flera av Barnskyddsutredningens förslag till förändringar i systemet skulle stärka barns garanti att bli likabehandlade. Till att börja med är det anmärkningsvärt att det inte finns ett krav på att socialsekreterare har en socionomexamen eller motsvarande för att arbeta med barn. Ett krav på en

grundläggande kompetens borde vara utgångspunkten för att kunna bygga upp en bra verksamhet och sedan ha möjlighet att förbättra den med specialistkunskap.

Brist på kompetens kan vara en orsak till att förhandsbedömningar och utredningar varierar i kvalitet och utgångspunkten för att stärka hela systemet måste ligga i att se till att det finns en viss kompetensstandard i kommunerna. Vidare bör den kompletteras med att införa modeller som främjar enhetliga förhandsbedömningar och utredningar. Om det finns krav på att alla kommuner ska ta upp samma punkter i sina utredningar minskar risken att saker utlämnas och gör att det blir lättare att jämföra kommunernas arbete.

För att stärka rättssäkerheten krävs det att Socialstyrelsen tar ett större ansvar som tillsynsmyndighet. Att flera av de vanligaste insatserna till barn som begått brott inte har blivit utredda av Socialstyrelsen trots att de har funnits länge ger en signal om att Socialstyrelsen inte uppfyller sin roll som övervakare av systemet. Att metoder och insatser som används inom socialtjänsten är utredda och godkända av Socialstyrelsen skulle ge socialtjänstens arbete ett större förtroende.

Min egen uppfattning är att systemet nog skulle bli mer rättssäkert om hanteringen av unga var mer centralstyrd antingen genom ett barnskyddsorgan i varje län (se diskussionen i sista stycket i avsnitt 7.1) eller genom att kommunerna fick mer tydliga instruktioner från Socialstyrelsen rörande hur de ska arbeta och inte själva hade den stora självbestämmanderätten de har idag med SoL som ramlag. En speciell lagstiftning för barn skulle antagligen främja detta.

Om socialtjänsten skulle utvecklas till ett mer enat system skulle det öppna upp för möjligheten att föra ett nationellt register över utredningar. Ett gemensamt register över utredningar skulle innebära en förenkling av arbete över kommungränserna när familjer flyttar. Om en familj sätter i system att flytta för att undvika hjälp ger det en signal om att något är ganska fel. Om till exempel skolan hade en anmälningsskyldighet till socialtjänsten när ett nytt barn började i skolan skulle de enkelt kunna kontrollera om barnet har en problematisk bakgrund. Detta kontrollsystem skulle visserligen innebära ett ganska stort integritetsingrepp men det skulle vara en trygghet för barn med trassliga familjeförhållanden.

Bara den detaljen att en förhandsbedömning som inte leder till en utredning inte får sparas i bokstavsordning kan försvåra och ytterligare komplicera socialtjänstens arbete. Om pärmen fick vara sorterad i bokstavsordning hade socialsekreterarna lättare kunnat få fram barnets hela problembild. Eftersom systemet inte är uppbyggt för att straffa barnet så borde det bara kunna vara positivt om alla faktorer togs upp i en utredning. Oavsett om det skulle finnas ett nationellt register eller en pärm sorterad i bokstavsordning får det utgå från att de som arbetar med barnen kan vara professionella och seriösa

i sitt yrke och inte missbrukar sin roll och gör kontroller av barn och familjer de inte själva arbetar med.

7.4 En mer flexibel straffmyndighetsålder?

I Skottland finns det en möjlighet att åtala barn som fyllt 12 år i domstol om de har begått ett riktigt allvarligt brott. Den svenska straffmyndighetsåldern har varit låst vid 15 års ålder väldigt länge men under slutet av 1800-talet var även den svenska inställningen mer flexibel. Åldern ett barn kan bli åtalad i domstol är en fråga som ofta väcker känslor, i Sverige kallas det ofta för att bli straffmyndig, vilket självklart väcker tankar om straff. I Skottland resoneras det utifrån vid vilken ålder du uppnår ”criminal capacity”, åldern när du har förmågan att begå ett brott. Europadomstolen ansåg att det väsentliga när barn hanterades för att de hade begått brott var barnets ålder, mognad, intellektuella och känslomässiga utveckling.

I Sverige skulle ett barn som är 15 år och begår ett brott antagligen få liknande hjälp som ett barn under 15 år som begår samma brott hade fått. Skillnaden är att det fjortonåriga barnet inte skulle få en dom. Barn som har uppnått en viss mognadsgrad och begår ett allvarligt brott fullt medveten om att gärningen är olaglig eller sätter i system att begå brott för att det inte har uppnått straffmyndighetsålder är kanske i behov av en skarpare signal att beteendet är fel. En rättegång skulle ha både en allmänpreventiv och individualpreventiv effekt och en rättegång skulle vid ett allvarligare brott eventuellt även förmedla en känsla av reparativ rättvisa gentemot brottsoffret. Men en rättegång mot barn och unga måste vara anpassad för att hantera barn, främja deras deltagande och ge dem en rättvis rättegång.

Den flexibilitet som finns i det skotska systemet där majoriteten av fallen hanteras inom CHS men vid riktigt allvarliga fall finns en möjlighet att vidta allvarligare åtgärder skulle kanske fungera ännu bättre i Sverige där det fortfarande är ett vårdperspektiv i fokus på straffet. Men det viktigaste när barn begår brott är att komma åt problemet tidigt för att kunna bryta ett mönster och arbeta med ett brottsförebyggande perspektiv för att förhindra att barnet begår fler brott.

7.5 Avslutningsvis

Det är inte bara personer över 15 år som begår brott i Sverige- runt 19 000 barn under 15 år begår årligen brott. Det är ovanligt att barn begår så allvarliga brott som mord men som vi under de senaste två månaderna har sett händer det även i Sverige.

Det finns stora möjligheter att förbättra den svenska hanteringen av barn exempelvis via ett barnskyddsorgan som såg till att alla kommuner i ett län

arbetade mer enhetligt, genom bättre socialtjänstregister, genom en gemensam modell för utredningar och genom ett kompetenskrav för socialsekreterarna.

Ålder för straffmyndighet är en väldigt svår fråga och hur jag än vrider och vänder på det så är den viktigaste aspekten när ett barn begår ett brott att ge hjälp för att bryta det brottsliga beteendet. I Sverige är det viktigare att se över möjligheterna för när ett barn som begår brott kan få hjälp och arbeta brottsförebyggande än att börja åtala barn under 15 år.

Det skotska Children's hearings system är en modell jag tycker är väldigt spännande och jag tror verkligen att den skulle kunna modifieras för att utveckla och förbättra de svenska LVU-förhandlingarna. En svensk CHS-modell skulle antagligen även öka barnets rätt och möjlighet att göra sin röst hörd. När Skottland utvecklade sitt system influerades de av Sverige men de skotska lagstiftarna tog det svenska barnavårdssystemet steget längre. Det skulle vara intressant att se om inte Sverige skulle kunna titta på Skottland och ta det skotska CHS-systemet ytterligare ett steg längre.

Bilaga A

Anledningar att hålla en Children's Hearing, utdrag från Children's Hearings (Scotland) act 2011 asp. 1

67 Meaning of "section 67 ground"

(1) In this Act "section 67 ground", in relation to a child, means any of the grounds

mentioned in subsection (2).

(2) The grounds are that—

(a) the child is likely to suffer unnecessarily, or the health or development of the child

is likely to be seriously impaired, due to a lack of parental care,

(b) a schedule 1 offence has been committed in respect of the child,

(c) the child has, or is likely to have, a close connection with a person who has committed a schedule 1 offence,

(d) the child is, or is likely to become, a member of the same household as a child in

respect of whom a schedule 1 offence has been committed,

(e) the child is being, or is likely to be, exposed to persons whose conduct is (or has

been) such that it is likely that—

(i) the child will be abused or harmed, or

(ii) the child's health, safety or development will be seriously adversely affected,

(f) the child has, or is likely to have, a close connection with a person who has carried out domestic abuse,

(g) the child has, or is likely to have, a close connection with a person who has committed an offence under Part 1, 4 or 5 of the Sexual Offences (Scotland)

Act

2009 (asp 9),

(h) the child is being provided with accommodation by a local authority under section

25 of the 1995 Act and special measures are needed to support the child,

(i) a permanence order is in force in respect of the child and special measures are

needed to support the child,

(j) the child has committed an offence,

(k) the child has misused alcohol,

(l) the child has misused a drug (whether or not a controlled drug),

(m) the child's conduct has had, or is likely to have, a serious adverse effect on the

health, safety or development of the child or another person,

(n) the child is beyond the control of a relevant person,

(o) the child has failed without reasonable excuse to attend regularly at school,

(p) the child—

(i) is being, or is likely to be, subjected to physical, emotional or other pressure to enter into a marriage or civil partnership, or

(ii) is, or is likely to become, a member of the same household as such a child.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Sverige

Förarbeten

NJA II 1964 s. 182.

Proposition 1979/80:1 Del A, Om socialtjänsten.

Proposition 1984/85:171 om särskilda insatser inom socialtjänsten för ungdomar i samband med missbruk och kriminalitet, m.m.

Proposition 1989/90:28 om vård i vissa fall av barn och ungdomar.

Proposition 1994/95:224 Barns rätt att komma till tals.

Proposition 1997/98:96 Vissa reformer av påföljdssystemet.

Proposition 2001/02:126 Medling med anledning av brott.

Proposition 2005/06:165 Ingripanden mot unga lagöverträdare.

Proposition 2009/10:105 Barn under 15 år som misstänks för brott.

Proposition 2009/10:232 Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige.

SOSFS 2008:30 (S), Socialstyrelsens allmänna råd om handläggning av ärenden som gäller unga lagöverträdare.

SOU 2000:105 Medling vid ungdomsbrott.

SOU 2009:68 Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU).

SoU 1979/80:44.

Rapporter från Brå

Brå, rapport 1977:7 Nytt straffsystem: idéer och förslag.

Brå, rapport 2007:16 Barn som begår brott, polisens hantering av misstänkta personer under 15 år.

Brå, rapport 2008:11, Barn som begått brott socialtjänstens och polisens åtgärder.

Brå, rapport 2011:11, Kriminalstatistik 2010.

Övrigt

Sveriges Kommuner och Landsting, *Behov av utbildningsinsatser och annat stöd för att stärka barnets rättigheter i kommun, landsting och region*, 2011.

Sveriges Kommuner och Landsting, *Handlingsplan för att stärka implementeringen av FN:s konvention om barnets rättigheter i kommuner, landsting och regioner*, 2011.

Socialstyrelsen, *Barn och unga som begår brott, handbok för socialtjänsten* 2009.

Socialstyrelsen, *Grundbok barns behov i centrum*, 2006.

Socialstyrelsen, *Barn och unga i socialtjänsten utreda, planera och följa upp beslutade insatser*, 2006.

Socialstyrelsen, *Barn och unga- insatser år 2010*.

Skottland

Lag

Children's Hearings (Scotland) act 2011. Asp. 1.
<http://www.legislation.gov.uk/asp/2011/1/contents>

Children (Scotland) act 1995 c. 36.

Criminal Procedure (Scotland) act 1995 c. 46.

Övrigt

Asquith, Stewart (ed.), The Kilbrandon Report, publicerad på Skottlands regerings hemsida 2003-10-01, senast ändrad 2006-03-21.
<http://www.scotland.gov.uk/Publications/2003/10/18259/26900>

Scottish Children's Reporter Administration, Online Statistics 2010/2011.
http://www.scra.gov.uk/cms_resources/Online%20Stats%202010-11.pdf

Scottish Executive Children and Young People's Group, Blueprint for the Processing of Children's Hearings Cases, second edition 2001.

http://www.scra.gov.uk/cms_resources/Blueprint%20for%20Processing%20Children's%20Hearings%20Cases.pdf

Scottish Children's Reporter, Framework for Decision Making by Reporters, 2006.

http://www.scra.gov.uk/children_s_hearings_system/index.cfm

Litteratur

Andersson, U, Mattson, T, *Ungdomar i gäng – social- och straffrättsliga reaktioner*, upplaga 1:1, Liber, 2011.

Goldstein, A P, Glick, B, Gibbs, J C, *Aggression replacement training, en multimodal metod för att ge aggressiva barn och ungdomar sociala alternativ*, upplaga 2, 2001, Research Press, USA.

Haydon, D, Scraton, P, 'Condemn a Little More, Understand a Little Less': *The Political Context and Rights' Implications of the Domestic and European Rulings in Venables-Thompson Case*, *Journal of Law and Society*, Volume 27 Number 3, 2000, Blackwell Publishers.

Kumlien, M, *Uppfostran och Straff, Studier kring 1902 års lagstiftning om reaktioner mot ungdomsbrott*, Bloms i Lund Tryckeri AB, 1997.

Maguire, M, Morgan, R & Reiner, R (ed.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, upplaga 4, 2007.

Mattson, T, *Barnet och rättsprocessen, rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*, Juristförlaget i Lund, 2002.

Nordlöf, K, *Unga lagöverträdare I social-, straff- och processrätt*, Studentlitteratur 2005.

Palmer, V(ed.), *Mixed jurisdictions worldwide, the third legal family*, Cambridge University press, 2001.

Thunved, A, Clevesköld, L, Thunved, B, *Samhället och de unga lagöverträdarna*, Upplaga 4:1, Norstedts Juridik, 2010.

Tonry, M, Doob, A N. (ed.), *Youth Crime and Youth Justice, Comparative and Cross-National Perspectives*, The University of Chicago Press, volym 31, 2004.

Sarnecki, J, *Introduktion till Kriminologi*, Upplaga 2:1, Studentlitteratur AB, 2009.

Zweigert, K & Kötz, H, *An introduction to comparative law*, upplaga 3, Oxford University Press, 1998.

Intervjuer

Janet Fabb, medlem av Children's hearings panel, 16 november 2011, Glasgow. Kontakt: janet.fabb@btinternet.com.

Eva-Lena Rasmusson och Frida Anderö, Socialsekreterare Lunds kommun, 22 november 2011, Lund. Kontakt: eva-lena.rasmusson@lund.se, frida.andero@lund.se.

Internetkällor

Från Socialstyrelsens hemsida:

Hämtad 2011-11-29

<http://www.socialstyrelsen.se/evidensbaseradpraktik/bedomningsinstrument/barnochfamilj/ester-bedomning>.

Hämtad 2011-11-10

<http://www.socialstyrelsen.se/evidensbaseradpraktik/insatser/barnochfamilj>

Från skotska regeringens hemsida:

Hämtad: 2011-09-22:

<http://www.scotland.gov.uk/News/Releases/2011/01/07104736>

Hämtad 2011-10-05:

<http://www.scotland.gov.uk/Topics/People/Young-People/Childrens-Rights>

Från SCRA:s hemsida:

Hämtad 2011-09-13:

http://www.scra.gov.uk/children_s_hearings_system/about_scra/history.cfm

Hämtad 2011-10-26,

http://www.scra.gov.uk/young_people/never_been_to_a_hearing_.cfm

Övrigt

Nyhetsartikel från the Guardian, publicerad 2010-03-07 hämtad 2011-11-04.

<http://www.guardian.co.uk/uk/2010/mar/07/jon-venables-alleged-child-porn-offences>

Rättsfallsförteckning

Regeringsrätten

RA 84 2:31

Europadomstolen

V v United Kingdom (2000) 30 E.H.R.R. 121.